

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS KATEDRA

Ieva Volungevičiūtė
Intermedialių literatūros studijų programa

**POKALBIS KAIP BUVIMO BŪDAS RIMVYDO STANKEVIČIAUS
POEZIJOJE**

Magistro darbas

Darbo vadovė dr. Ernesta Pauwels

Ginti leidžiama _____

Vilnius, 2017

BIBLIOGRAFINIS APRAŠAS

VOLUNGEVIČIŪTĖ Ieva, *Pokalbis kaip buvimo būdas Rimvydo Stankevičiaus poezijoje, Magistro darbas*, vadovė dr. Ernesta Pauwels. Vilniaus universitetas, Lietuvių literatūros katedra, 2017. – 63 p.

Raktiniai žodžiai: Stankevičius, poezija, filosofija, pokalbis, buvimas, subjektas, santykis, kalba, Gadamer, Buber, *Aš-Tu*, tapatybė, laikas, erdvė.

ANOTACIJA

Šiame darbe nagrinėjama Rimvydo Stankevičiaus poezija pokalbio kaip buvimo būdo aspektu. Šiai temai išskleisti pasirinkta filosofinė prieiga prie tekstų – Hanso-Georgo Gadamerio tyrinėjimai, skirti kalbai ir pokalbiui, bei Martino Buberio dialogo filosofija. Gadameris svarbiausia žmogaus būties išraiška laiko kalbą kaip pokalbį. Buberis kalbai nesuteikia tokios didelės reikšmės – jo filosofijoje svarbiausias yra santykio su kitu kūrimo aspektas, kuris galimas ir be kalbos. Šiuos du skirtingus filosofus gretinti leidžia Stankevičiaus poezijoje susiliejančios pokalbio ir santykio sąvokos: svarbiausia tampa užmegzti ir palaikyti santykį su kitu per pokalbį, kuris remiasi kalba.

Svarbiausi „pašnekovai“ poeto kūryboje – tai Dievas ir mirusieji, su kuriais vien jau buvimas skirtingose ontologinėse plotmėse prašosi atskiro ir savito pokalbio, netelpančio nei į Gadamerio įvardintą mūsų buvimą pokalbiu, nei į Buberio *Aš-Tu* santykio schemą. Toks pokalbio kaip santykio kūrimo aspektas leidžia kurtis bendrai ir nevientisai vientisai kultūrinei, žmogiškai bei egzistencinei tapatybei, atsietai nuo erdvės ir laiko. Kalba palaikomas santykis su kitu, o buvimas pokalbiu įgalina šio santykio nenutrūkstamumą. Erdvėlaikio įveika ir pokalbiu tęsiamas santykis yra esminis žmogaus buvimo būdas ir savęs bei kito egzistavimo liudijimas.

TURINYS

ĮVADAS	4
1. Nuo pokalbio prie santykio	8
1.1. Buvimas pokalbiu: kalba kaip galimybė pažinti (Hansas-Georgas Gadameris).....	8
1.2. Buvimas santykyje: <i>Aš-Tu</i> santykio betarpiškumas (Martinus Buberis)	12
2. Poezijos kalbantysis	16
2.1. <i>Aš</i> laikysena pasaulyje	16
2.1.1. Patiriu, vadinasi, esu.....	17
2.1.2. Nevientisas <i>aš</i> vientisumas	20
2.2. <i>Aš</i> buvimas erdvėje	25
2.2.1. Abipus durų.....	25
2.2.2. Nuo <i>kur</i> iki <i>kaip</i>	28
2.3. <i>Aš</i> buvimas laike	30
2.3.1. „Tarp tik ir tak“	30
2.3.2. Būtas is tęstinis.....	32
3. Pokalbis kaip buvimo būdas.....	35
3.1. Pokalbis su dvasinėmis esybėmis: Dievas	35
3.1.1. Klausau, vadinasi, esu	37
3.1.2. Santykio atrastis	39
3.2. Pokalbis su kitu: mirusieji.....	41
3.2.1. Kalbėjimo sąmoningumas	41
3.2.2. Nuo kalbėjimo prie kalbėjimosi	44
3.2.3. Pokalbiai pasaulio vienvėje	46
3.2.4. Kalbu, vadinasi, esu	50
IŠVADOS	57
SUMMARY	59
LITERATŪROS SĄRAŠAS	60

ĮVADAS

Darbo objektas

Pokalbio kaip buvimo būdo samprata Rimvydo Stankevičiaus poezijoje.

Tyrimo tikslas

Pirminis šio darbo tikslas yra išanalizuoti Rimvydo Stankevičiaus poeziją pokalbio kaip buvimo būdo aspektu, kuris yra visos jo kūrybos pamatas. Pokalbio samprata darbe interpretuojama pagal vokiečių filosofo Hanso-Georgo Gadamerio bei žydų kilmės austrų filosofo Martino Buberio filosofinius tyrimus.

Darbe siekiama atskleisti, kokiais būdais Stankevičius savo poezija kuria nuolatinį dialogą su kitu. Pokalbiu poezijoje įprasminamas tiek kalbančiojo, tiek kito buvimas, kuris gale paverčiamas viena bendra tapatybe, leidžiančia pokalbiui vykti nepriklausomai nuo subjekto, laiko bei erdvės ribų. Bandoma suprasti, kuo toks svarbus pokalbis ir kaip per jį galima tęsti(s) net ir fiziškai nebesant šiame pasaulyje.

Tiriamoji medžiaga

Darbe bus remiamasi tik Stankevičiaus poezija, nes, priešingai nei esė knygose, joje matomi aiškūs ir nuoseklūs principai. Bus žvelgiama į visą poetinę kūrybą, tačiau daugiausia dėmesio skiriama poetinei trilogijai – *Laužiu antspaudą* (2008), *Patys paprasčiausi burtažodžiai* (2010), *Ryšys su vadavieta* (2012) – bei *Kertiniam skiemeniui* (2015), nes būtent šiose knygose išsiskleidžia svarbiausi autoriaus poetiniai principai ir pagrindinės darbo temos aspektai. Trilogijoje prieinama prie dialogiškumo principo, kalbėjimo, reikalingo ryšiui su kitais kurti, o *Kertiniame skiemenyje* kalbėjimu paremtas pokalbis suprantamas kaip pamatinis žmogaus buvimo būdas ir tąsa, galima per vientisos tapatybės kūrimą.

Berašant darbą išėjo aštuntoji poezijos knyga – *Šermuonėlių mantija* (2017), iš kurios taip pat bus pasitelkti pavyzdžiai, parodantys, ar pokalbis vis dar suprantamas kaip pamatinis buvimo būdas, ar įgavo kitokią prasmę poeto kūryboje.

Pagrindinė teorinė literatūra – Hanso-Georgo Gadamerio rinktinė, sudaryta Arūno Sverdiolo, *Istorija. Menas. Kalba* (1999), taip pat knygos *Tiesa ir metodas* (*Truth and Method*, 2013), *Filosofinė hermeneutika* (*Philosophical Hermeneutics*, 1977) bei Martino Buberio dialogo knygos *Dialogo*

principas I: Aš ir Tu (1998), Dialogo principas II: Dialogas. Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai (2001).

Geriau įsisavinti Gadamerio filosofiją padėjo lietuvių filosofo Arūno Sverdiolo studija *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos –1 (2002)* ir Kanados filosofo Jeano Grondino *Filosofinės hermeneutikos įvadas (2003)* bei Gadamerio filosofija (*The Philosophy of Gadamer, 2003*). Buberio dialogo filosofijos principus įsisavinti padėjo lietuvių filosofo Tomo Sodeikos įvada abejose Buberio knygose bei Mintauto Gutausko knyga *Dialogo erdvė. Fenomenologinis požiūris (2010)*.

Kai kuriose darbo dalyse taip pat pasitelkti Gadamerio mokytojo Martino Heideggerio kalbos ir būties apmąstymai, kuriuose svarstomas žmogaus santykis su būtimi per kalbą, bei Heideggerio mokytojo Edmundo Husserlio fenomenologinių tyrinėjimų aspektai.

Tyrimo uždaviniai

Darbo tikslas – išanalizuoti Stankevičiaus kūrybą filosofiniu aspektu ir išskleisti vieną pagrindinių teminių gijų, nusidriekusių per visą poeto kūrybą, – tai pokalbio kaip buvimo būdo principą. Siekiant tikslo bus įgyvendinti šie uždaviniai:

1. Aptartos pagrindinės Hanso-Georgo Gadamerio bei Martino Buberio filosofinės idėjos bei patikslintos svarbiausios sąvokos.
2. Stankevičiaus kūryba analizuojama Gadamerio ir Buberio filosofinių idėjų kontekste, įrodant jų reikšmę analizei.
3. Aptarta poezijos kalbančiojo figūros svarba.
4. Išskleista pagrindinė darbo tema, įrodant, kad nei Gadamerio, nei Buberio filosofinės sistemos nėra pakankamos, norint atskleisti Stankevičiaus poezijoje kuriamus pokalbio kaip buvimo būdo principus.

Temos aktualumas

Stankevičius – šiuolaikinis lietuvių poetas, išleidęs 8 poezijos, 2 esė knygas ir eiliuotą pasaką. Į literatūrinį pasaulį jis įžengė 1996 m., išleidęs pirmąją knygą *Akis*. Nors literatūriniame pasaulyje rašytojas veikia jau daugiau nei 20 metų, jo kūryba vis dar nėra nuosekliai išnagrinėta. Kai kurios Stankevičiaus knygos bei kūrybos detalės aptartos kelių literatūrologų (daugiausia recenzijų pavidalu: Brigitos Speičytės, Viktorijos Daujotytės, Viktorijos Šeinos), taip pat jo kūrybai aptarti parašyti keli baigiamieji darbai, tačiau šis darbas yra pirmas rimtas bandymas išanalizuoti visą rašytojo poeziją ir

atskleisti vieną svarbiausių jos aspektų – pokalbio kaip buvimo būdo principą. Šis darbas bus atspirtis darbo autorės arba kitų literatūros tyrinėtojų tolesniems tyrimams.

Tyrimo metodas

Kūrybai analizuoti pasirinktas interpretacinis metodas ir filosofinė prieiga prie tekstų. Daugiausia dėmesio skirta Hanso-Georgo Gadamerio darbams, skirtiems kalbai bei pokalbiui. Kalbėti apie dialogo filosofiją pasitelkti svarbiausio šios filosofijos atstovo Martino Buberio darbai bei filosofiniai tyrinėjimai.

Gadameris ir Buberis pasirinkti ne atsitiktinai. Šiuos skirtingus filosofus gretinti leidžia Stankevičiaus kūryboje išsiskleidžiantis pokalbio kaip buvimo būdo principas, kuriam nei Gadamerio pokalbio sampratos, nei Buberio dialogo filosofijos nepakanka. Gadameris, teigdamas, kad mes esame pokalbis, neatsieja jo nuo kalbos („Mes siekiame iš pokalbio, kuriuo mes esame, prisiartinti prie kalbos paslapties.“¹). Žmogus – kalbinė būtybė: jis mąsto, susikalba kalba. Anot Gadamerio, „[k]adangi mąstymas ir kalbėjimas lydi kits kitą, mes visuomet esame pasinėrę į pokalbį“². Mūsų buvimą pokalbiu filosofas įvardina kaip nuolatinį buvimą kalboje. Gadameris pripažįsta egzistuojant iki-kalbinį pasaulį, tai, ko žmogus nepajėgus pažinti, tačiau paties žmogaus buvimas pasaulyje yra kalbinis ir remiasi kalba.

Kitoks yra Martino Buberio santykis su kalba. Jis pripažįsta jos svarbą žmogui, tačiau nesuteikia jai tokios didelės reikšmės. Buberis ateina iš žydiškosios tradicijos, viena iš svarbių jo filosofijos temų yra dialogas su Dievu, tad galima daryti prielaidą, kad jau vien todėl jo santykis su kalba yra kitoks. Jam svarbiausias yra santykio užmezgimo aspektas, o buvimas santykyje galimas ir be kalbos. Žodžius Buberis įvardina ne kaip daiktų ženklus, o kaip nedaiktiškus kreipinius. Tardami žodžius žmonės ne tik įvardina pasaulį, bet tuo pačiu ir kreipiasi į jį, t. y. kuria santykį su juo. Gadamerio pokalbis lygus kalbėjimui arba mąstymui (mąstymas taip pat kalbinis), Buberio pokalbis lygus santykiui.

Stankevičiaus kūryboje išryškėja abu aspektai. Jis yra daugiažodis poetas, ir, nors kuria kalbinį pokalbį, kalbėjimas jam pirmiausia yra santykio kūrimas su kitais žmonėmis (dažniausiai mirusiais) bei Dievu, o buvimas santykyje per pokalbį – pamatinis žmogaus buvimo būdas. Skirtingi kalbėjimo būdai yra pokalbyje su Dievu ir pokalbyje su žmonėmis, tad Stankevičiaus kūryba išeina

---

¹ GRONDIN Jean, *Filosofinės hermeneutikos įvadas*, iš vokiečių kalbos vertė Nerija Putinaitė. Vilnius: Aidai, 2013, Grondin cituoja Gadamerį, p. 197.

² GADAMER Hans-Georg, *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė ir iš vokiečių k. vertė Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 260.

iš gadameriško pokalbio suvokimo ir priartėja prie buberiško santykio kūrimo. Kūrybos analizė nebūtų išsami remiantis vien Gadameriu arba vien Buberiu, todėl abiejų filosofų požiūriai į pokalbį bei juo kuriamą santykį padeda atskleisti vieną pamatinių Stankevičiaus poezijos principų – pokalbį kaip buvimo būdą. Tam tikri Gadamerio ar Buberio svarstyti teiginiai apie kalbą, pokalbį bei santykį Stankevičiaus kūryboje įgauna kiek kitokį pobūdį, tačiau abiejų filosofų idėjos yra svarus pamatas, kuriuo remiantis galima matyti susiformavusius Stankevičiaus poetinius principus.

Darbo eiga

Pirmojoje dalyje bus aptarta filosofinė prieiga – Hanso-Georgo Gadamerio bei Martino Buberio filosofijos. Bus apibrėžta Gadamerio pokalbio samprata ir išryškinti svarbiausi aspektai, skirti kalbai tyrinėti. Taip pat išskleista Buberio dialogo filosofija ir pristatyti svarbiausi jos principai.

Antrojoje dalyje teorinės idėjos bei svarstymai jau bus sukonkretinti ir pritaikyti Stankevičiaus poezijai. Joje bus plačiai išskleista poezijos subjekto laikysena pasaulyje, taip pat parodyta, kuo pagrindinei darbo temai išanalizuoti svarbus kalbančiojo buvimas erdvėje ir laike bei kuo jis savitas poeto kūryboje.

Trečiojoje darbo dalyje bus išskleista pagrindinė darbo tema – pokalbis kaip buvimo būdas. Į tekstus bus žvelgiama remiantis Gadamerio bei Buberio filosofinėmis įžvalgomis, skirtomis pokalbio aspektui. Bus parodyta, kad Stankevičiaus poezijos kalbančiojo kuriamas pokalbis ir mezgamas santykis su kitu netelpa nei į Gadamerio, nei į Buberio filosofijos schemas. Šioje dalyje bus išskleisti pagrindiniai ir saviti poeto kūryboje kuriamo pokalbio bei mezgamo santykio aspektai.

Taip bus išskleista Stankevičiaus poetinė-filosofinė sistema bei išryškinti svarbiausi šios sistemos principai, suformuojantys pagrindinę pokalbio kaip buvimo būdo idėją poeto kūryboje.

1. Nuo pokalbio prie santykio

1.1. Buvimas pokalbiu: kalba kaip galimybė pažinti (Hansas-Georgas Gadameris)

Su Hanso-Georgo Gadamerio vardu siejamas hermeneutinės filosofijos kaip filosofinės krypties atsiradimas. Filosofas siekė atskleisti pamatines žmogaus supratimo struktūras ir sukurti vieningą teorinę filosofinę koncepciją, kurios tikslas – išaiškinti supratimo fenomeną. Klausimui, kaip galimas supratimas, atsakyti filosofas nesiekė pasitelkti jokios metodologijos. Jis teigė, kad hermeneutika nėra metodas, tai nuolatinis suvokimo ir interpretavimo procesas. Gadameriui hermeneutika buvo palankiausia, nes pamatinės supratimo struktūros ir reikalauja nuolatinės interpretacijos bei suvokimo, o ne tam tikro vieno metodo. Kaip Gadamerio pokalbis yra amžinas, taip ir suvokimo procesas yra nesibaigiantis. Hermeneutika reikalauja nuolatinės suvokėjo refleksijos, savimonės, nukreiptos ne vien į bandomą suprasti objektą, bet ir į patį save.

Gadamerio išeities tašku, kaip teigia filosofas Arūnas Sverdiolas, tapo „Heideggerio atliktas hermeneutikos perorientavimas į ontologinį akiratį“³, t. y. supratimo kaip žmogaus buvimo būdo, o ne kaip pažintinio veiksmo, objekto traktavimas. Filosofas siekė nustatyti pamatines supratimo sąlygas – išsiaiškinti, kaip supratimas apskritai galimas. Vienu pamatinių aspektų supratimui atskleisti Gadameris laikė kalbą. Šis jo išeities taškas, kaip teigia Sverdiolas, yra Heideggerio mintis, kad „kalba lemia žmogaus santykį su būtimi ir patį būties suprantamumą“⁴. Kalba, anot Gadamerio, universali supratimo terpė – supratimas įsikūnija būtent joje: „Būtis, kuri gali būti suprasta, yra kalba“⁵.

Kalbą Gadameris suvokė kaip nuo mūsų nepriklausomą, o mus kaip priklausomus nuo kalbos. Kalba mes mąstome, reflektuojame, perduodame savo patirtis kitiems. Gadamerio mokytojas filosofas Martinas Heideggeris teigė, jog „[k]alba yra ne tik įrankis, kurį žmogus valdo kaip ir daugelį kitų, bet tikrai kalba užtikrina galimybę laikytis būties atvirume. Tik ten, kur yra kalba, yra pasaulis <...>. Kalba yra ne įrankis, kurį turime savo žinioje, bet įvykis, kuris lemia svarbiausią žmogaus būties galimybę.“⁶ Heideggeris išryškina kalbos ir būties santykį, įvardindamas kalbą kaip vieną svarbiausių būties galimybių ir teigia, kad būtis yra kalbinė ir ji „nušvinta“ kalboje.⁷ Gadameris antrina Heideggeriui teigdamas, jog kalba padeda pažinti pasaulį: „Mokytis kalbėti reiškia priartinti

³ SVERDIOLAS Arūnas, *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos –1*. Vilnius: Strofa, 2002, p. 161.

⁴ *Ibid.*, p. 204.

⁵ *Ibid.*, p. 215.

⁶ HEIDEGGER Martin, „Helderlinas ir poezijos esmė (1936 m. paskaita)“ in *Veidai. Jaunųjų kūrybos almanachas*. Vilnius: Vaga, 1989, p. 256.

⁷ SVERDIOLAS Arūnas, *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos –1*, p. 19.

ir pažinti patį pasaulį ir tai, kaip su juo susiduriame.“⁸ Jis išryškina kalbos svarbą pažinimui: mes ne vien mąstome, bet ir (at)pažįstame kalba. Kalba leidžia ne tik susikalbėti, bet taip pat yra individuali kiekvieno žmogaus išraiška, skirta pasauliui pažinti. Heideggeris pabrėžė, kad žmogus, ką nors reflektuodamas, tuo pačiu visad reflektuoja ir save patį. Kalba sukuriama asmeninis subjekto santykis su pasauliu, tačiau per pokalbį atsiranda ne tik galimybė suprasti kitą, bet ir kurti save per kitą. Stankevičiaus poezijoje didžiausia reikšmė tenka būtent pokalbiui, kuris neišivaizduojamas be kalbos, tačiau pokalbis yra ne tik tai, per ką kuriamas santykis su kitu, bet ir tai, per ką kuriama sava tapatybė. Tik būdamas pokalbyje subjektas per kitą gali suprasti save.

Žmogus geba mąstyti ir kalbėti, kalba padeda susikalbėti, projektuoti ateitį. Gadameris persako Aristotelio mintį, kuria pastarasis teigia, jog žmogui yra suteiktas *logos*, kad atskleistų, kas teisinga-neteisinga, gera-bloga, naudinga-žalinga. Graikiškai *logos*, anot Gadamerio, suprstas kaip „mąstymas“, tačiau taip pat *logos* reiškia ir kalbą. Jau šiame žodyje slypi mąstymo kalbiškumas. Kalbėti galima ir nemąstant, bet ar įmanomas mąstymas be kalbos? Filosofas atsako, kad „[b]et koks mūsų mąstymas ir pažinimas visuomet suponuoja kalbinį pasaulio aiškinimą“⁹. Kalba tokia natūrali, kad viskas vyksta per ją: mąstome ja, susikalbame ja, neišivaizduojama bekalbė būseną. Būtent kalba yra svarbiausia grandis, leidžianti ir Stankevičiaus poezijos subjektui kurti santykį bei palaikyti pokalbį su kitu – jo buvimas pasaulyje yra kalbiškas, net ir su mirusiaisiais toliau palaikomas kalbinis ryšys.

Nors mokytis kalbėti – reiškia užmegzti santykį su pasauliu ir būtent per kalbą pasaulis ir patiriamas, tačiau kalba, kaip teigia filosofas, atsiveria ne vien kaip pagrindinis būdas, galimybė pasauliui pažinti, bet taip pat ji parodo subjekto ribotumą, priklausymą nuo jos: „Bet koks mūsų mąstymas ir pažinimas visuomet suponuoja kalbinį pasaulio aiškinimą. <...> Todėl kalba yra tikra mūsų baigtybės žymė“.¹⁰ Gadameris teigia, kad kalboje mes esame kaip namie, t. y. ne kaip namuose fizine prasme, bet namuose kaip pasaulyje – atsietuose nuo konkrečios erdvės, tuose, kuriuose esame betarpiškai. Kalba nėra vien sąmonės bendravimo su pasauliu priemonė, taip pat ji nėra instrumentas ar įrankis. Kaip teigia filosofas: „Mokytis kalbėti reiškia priartinti ir pažinti patį pasaulį ir tai, kaip su juo susiduriame.“¹¹ Mokytis kalbėti nereiškia išmokti naudotis jau esamu įrankiu. Klaidinga manyti, kad vaikas ištaria tik vieną pirmąjį žodį – kalboje esame nuolat.

Gadameris išskiria tris dalykus, priklausančius kalbai:

1. Kalbos struktūra pasislepia už to, kas ja pasakoma.

---

⁸ GADAMER Hans-Georg, *Istorija. Menas. Kalba*, p. 82.

⁹ GADAMER Hans-Georg, *Istorija. Menas. Kalba*, p. 83.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*, p. 82.

2. Kalbėjimas priklauso ne *aš*, bet *mes* sričiai.
3. Kalba mes bandome nusakyti ne tik tai, kas žinoma, bet ir tai, kas nauja.

Pirmuoju teiginiu filosofas kalba apie tai, kad kalbos struktūra pasislepia už to, kas ja pasakoma. Jei mokomės užsienio kalbos, mums aktualu išmokti jos struktūrą: gramatiką, sintaksę, taisykles, tad pavyzdiniai sakiniai neturėtų užgožti kalbos vyksmo – tai, kas pasakoma, turi atsidurti antrame plane, todėl sakinių reikšmė turėtų būti kuo paprastesnė. Tačiau kai kalbame apie kalbą, kurią mokame, kalbos struktūra mums tampa nebepastebima, o pirmame plane atsiranda tai, kas pasakoma. Kaip teigė filosofas: „Tikroji kalbos būtis yra ta, kurioje ištirpstame ją girdėdami, – tai, kas pasakoma.“¹² Tačiau atskira terpė yra poezijos kalba, kurią galima laikyti tam tikru kraštutiniu. Nors, kaip sakė Gadameris, poezijos žodis sako daugiau ne per paviršinį turinį ar formą¹³, negalima to, kas sakoma atsieti nuo kalbos struktūros. Poezijoje svarbu visa: ir tai, kas sakoma, ir tai, kaip tai sakoma. Filosofas perdeda teigdamas, jog „[n]ė vienas eilėraščio žodis neturi omenyje to, ką pasako“¹⁴, tačiau tiksliai pastebi, jog eilėraštis yra kraštutinitumas, nes „implikuoja kalbinio kūrinio neatsiejamumą nuo originalios kalbinės raiškos“¹⁵. Poezijoje būtent nuo to, kaip sakoma, priklauso tai, kas sakoma, t. y. nuo sakymo priklauso pasakymas.

Antruoju teiginiu filosofas kalba apie nuolatinį dialogą su kitu. Dialogas sukuria pokalbį tarp dviejų subjektų, kurio metu skleidžiasi susikalbėjimas, artėjama prie atsakymų radimo bei kalbos ir kito paslapties. Kalba visad yra komunikacijos aktas: kalbėjimas priklauso *mes* sričiai. Galima sakyti, kad kalba priklauso *aš* sričiai nebent tada, kai vyksta mąstymo procesas, nes mąstymas, kaip jau buvo minėta, taip pat yra kalbinis, bet visgi mąstydamas žmogus reflektuoja tai, ką mąsto, tad, galima teigti, jis mąsto tai, ką mąsto. Tokiu atveju grynasis kalbos priklausymas *aš* sričiai neegzistuoja, nes kalbant su savimi arba mąstant *aš* yra ir sakantysis (mąstantysis), ir suvokiantysis (reflektuojantysis) – ir kalbėtojas (mąstytojas), ir klausytojas (suvokėjas, reflektuotojas). Stankevičiaus poezijoje išsiskleidžia kalbėjimo priklausymas *mes* sričiai: visad kalbama su kuo nors – net jei pašnekovas negeba atsakyti, su juo vis vien palaikomas kalbinis santykis. Taip pat neegzistuojantis vientisas *aš* pavidalas parodo *aš* esantį ir sakančiuoju (mąstančiuoju), ir girdinčiuoju, suvokiančiuoju (reflektuojančiuoju).

Trečiuoju teiginiu Gadameris kalba apie kalbos universalumą ir pokalbio amžinumą. Ką omenyje turi autorius sakydamas, kad „[k]alba nėra to, kas gali būti pasakoma, uždara sritis“¹⁶, kad ji apima viską? Kiek abejotinai skamba mintis, kad kalba apima viską ir ja galima pasakyti bet ką.

---

¹² GADAMER Hans-Georg, *Istorija. Menas. Kalba*, p. 84.

¹³ *Ibid.*, p. 134.

¹⁴ *Ibid.*, p. 150.

¹⁵ *Ibid.*, p. 148.

¹⁶ *Ibid.*, p. 85.

Tokiu pasakymu kalbai suteikiama itin didelė reikšmė, tačiau visgi Gadameris nemano, kad pasaulis yra vien tai, kiek jis reiškiasi per kalbą. Pasaulis esti iki kalbos, tačiau būtent kalba yra tai, per ką jis bandomas reflektuoti, suvokti ar dalintis suvokimu su kitais. Filosofas kalba apie tai, kad nėra nepasakomų dalykų, net bandydami nusakyti tai, ko nežinome, remiamės kalba, ieškome sąsajų bei asociacijų su tuo, kas mums jau yra žinoma, t. y. per tai, kas jau žinoma, bandoma nusakyti tai, kas nauja. Kalba toli gražu ne visada įgali užčiuopti dalykų esmę, tačiau be jos mes negalime egzistuoti pasaulyje. Mes, kaip Gadameris minėjo jau antrame punkte, esame begalinis nenutrūkstantis pokalbis („[k]albėjimo tikrovė yra pokalbis“¹⁷) ir negalime būti juo be kalbos.

Kalba svarbi ne tik subjekto santykiui su pasauliu kurti, bet ir subjekto santykiui su kitu subjektu kurti. Savęs, pasaulio ar vienas kito supratimo galimybė pirmiausia prasminga atrodo būtent kalboje. Kalba yra ta gija, kuri jungia mus su pasauliu ir mus vieną su kitu. Kalba mąstome ir susikalbame – mes gyvename kalboje ir esame begalinis pokalbis, o iš pokalbio, kuriuo esame, siekiame prisitarti ne tik prie kalbos, bet ir prie kito paslapties. Kalba „vyksta <...> ne per teiginius, o kaip pokalbis, kaip iš žodžio ir atsakymo atsirandanti prasmės vienybė“¹⁸, – teigia Gadameris. Subjekto prisirišimas prie kalbos matomas ir visoje Stankevičiaus poezijoje: kalbinis ryšys tęsiamas netgi su tais, kurių nebėra.

Gadameriui kalba yra pamatinė žmogaus būties galimybė – be pasaulio nėra kalbos, be kalbos nėra pasaulio. „Pasaulis ne vien yra pasaulis tik tiek, kiek jis reiškiasi per kalbą [*zur Sprache kommt*], bet tikroji kalbos būtis [*Dasein*] yra tai, kad per ją reiškiasi pasaulis.“¹⁹ – teigia filosofas. Kalba laikosi ne ištarose, o nenutrūkstamame pokalbyje („[k]alba įgyja savo tikrąją būtį tiktai pokalbyje, tai yra įgyvendinant tarpusavio supratimą“²⁰). Pats supratimas skleidžiasi ne tik kalboje, o išeina ir už kalbos ribų: kalba neišsemia vidinio pokalbio, t. y. to, ko negalima išsakyti žodžiais, bet padeda mums suprasti. Kaip taigė Gadameris, būtis yra iki kalbos, bet kalba reikalinga tam, kad kalbėtume apie ją. Buvimas pokalbiu ir pokalbis su kitu įprasmina paties žmogaus buvimą. Būtent ši mintis yra viena svarbiausių Stankevičiaus poezijoje.

---

¹⁷ GADAMER Hans-Georg, *Istorija. Menas. Kalba*, p. 85.

¹⁸ SVERDIOLAS Arūnas, *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos –1*, Sverdiolas cituoja Gadamerį, p. 209.

¹⁹ *Ibid.*, p. 205.

²⁰ *Ibid.*, p. 210.

1.2. Buvimas santykiyje: *Aš-Tu* santykio betarpiškumas (Martinus Buberis)

Nuo gadameriško pokalbio sampratos tikslinga pereiti prie dialogo filosofijos ir svarbiausio jos atstovo Martino Buberio. Buberis ateina iš žydiškos tradicijos – chasidizmo, tačiau, kaip teigė Tomas Sodeika, „chasidizmas jį žavi ne tik „tuo, kas pirmapradiškai žydiška“, bet ir „tuo, kas pirmapradiškai žmogiška“²¹“. Buberiškas pokalbis yra priešingas minčiai, kad kalba yra būtis namai. Jo filosofijoje kalba neužima tokios didelės reikšmės, joje kaip tik daug svarbesnis bežodis santykis. Gadameris kalba apie pokalbį, kalbėjimą apskritai, Buberis – apie pokalbį su kitu, kreipimąsi, buvimą santykiyje.

Pirmiausia filosofas aptaria žmogaus santykį su pasauliu ir teigia, jog „[p]asaulis žmogui yra dvejopas, nes dvejoja yra žmogaus laikysena“²². Nėra skirtingų pasaulių, tik paties žmogaus santykis su pasauliu yra skirtingas, t. y. skiriasi tai, kaip žmogus patiria pasaulį ir save jame. Buberis nekalba apie pasaulį, esantį anapus žmogaus. Pasaulis – tai žmogaus suvokimo visuma. Nusakydamas dvejoją žmogaus laikyseną pasaulyje jis pabrėžia *Aš* nevienalytiškumą – skirtingą savęs suvokimą ir nevientisą laikyseną. Toks požiūris į pasaulį akivaizdus ir Stankevičiaus poezijoje – nors kūrybos pradžioje subjektas klajoja po skirtingas erdves, visgi vėliau suvokia jų priklausymą nuo savęs paties, t. y. pasaulis yra toks, kaip yra subjekto patiriamas.

Anot Buberio, žmogaus laikysena dvejoja, nes dvejopos yra žodžių poros, kurias jis gali tarti: tai žodžių pora *Aš-Tu* ir *Aš-Tai*. Tarti žodžius reiškia santykio kūrimą, buvimą santykiyje, kaip jis teigia vėliau – būvio steigimą. Pirmiausia svarbu išskirti *Aš* priklausomybę nuo *Tu* arba *Tai*: *Aš* visada yra santykiyje su vienu arba kitu. Kuo skiriasi *Aš-Tu* ir *Aš-Tai* santykiai? „Pamatinis žodis *Aš-T[u]* gali būti pasakytas tik visa esybe. Pamatinis žodis *Aš-Tai* niekada negali būti pasakytas visa esybe.“²³ – teigia Buberis. Ką reiškia sakymas visa esybe? Šioje vietoje svarbus pamatinis santykis, kuris *Aš-Tu* poroje visad yra beatodairiškas. Kai sakomas *Tu*, vyksta kreipimosi aktas, kuris yra tiesioginis, reikalaujantis atsako, santykio buvimo *čia ir dabar* situacijoje. *Aš-Tai* poroje toks santykis negalimas: sakant *Tai* nėra tiesioginio santykio, reikalaujančio beatodairiško kito buvimo. Sakant *Tu* vyksta kreipimosi aktas, sakant *Tai* – pasakojimo. Asmuo yra tik tada, kai vyksta kreipimasis, o ne kai apie jį pasakojama. *Tai* egzistuoja tik dėl kitų, *Tu* yra pats savaime. „Pasaulis kaip patyrimas priklauso pamatiniam žodžiui *Aš-Tai*. Pamatinis žodis *Aš-Tu* steigia santykio pasaulį.“²⁴ – teigia Buberis ir skiria 3 sferas, „kuriose randasi santykio pasaulis“²⁵:

²¹ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, iš vokiečių k. vertė Tomas Sodeika. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, p. 11.

²² *Ibid.*, p. 69.

²³ *Ibid.*, p. 70.

²⁴ *Ibid.*, p. 73.

²⁵ *Ibid.*, p. 168.

1. Gyvenimas su gamta.
2. Gyvenimas su žmonėmis.
3. Gyvenimas su dvasinėmis esybėmis.

Pirmasis santykis yra iki-kalbinis. Antrasis įgyja kalbinį pavidalą. Trečiasis santykis yra nebylus, bet gimdantis kalbą, t. y. šiam santykiui palaikyti nėra žodžių, bet bandoma jį „įkalbinti“ – ieškoma tinkamų žodžių jam kurti. Ypatingas yra santykis su žmogumi, nes tik tada galimas dialogas, savęs įprasminimas per tiesioginį pokalbį su kitu. Buberis visą laiką pabrėžia, jog „[n]ėra jokio *Aš* paties savaime – visuomet yra tik *Aš* iš žodžių poros *Aš-Tu* arba iš žodžių poros *Aš-Tai*“²⁶. Neegzistuoja joks vienas *Aš* – jo egzistencija galima tik per santykį su kitu. *Tai*, kaip sako Buberis, „egzistuoja tik todėl, kad jį aprėžia kiti“²⁷, o *Tu* taip pat esti tik per santykį su *Aš*. Tikru gyvenimu filosofas įvardina susitikimą su kitu bei išryškina šio santykio betarpiškumą. Kaip Gadamerio aptartas pokalbis yra amžinas, taip ir Buberio santykis yra betarpiškas. Buberis apmąsto dialogo reikšmę žmogui ir įvardina pokalbį su kitu kaip svarbiausią žmogaus buvimo būdą: buvimas santykyje įprasmina *Aš* buvimą apskritai.

Santykyje su dvasinėmis esybėmis svarbios savitos kalbos paieškos. Dvasinėms esybėms Buberis pirmiausia priskiria Dievą. Šis santykis labiausiai neapibrėžtas – jis kitoks nei santykis su žmogumi jau vien todėl, kad, kaip teigė lietuvių filosofas Antanas Maceina, Dievas (dvasinė esybė) ir žmogus nėra vienoje ontologinėje plotmėje egzistuojančios būtybės.²⁸ Santykyje su žmogumi įgyjamas kalbinis pavidalas, santykis su dvasinėmis esybėmis yra nebylus, bet gimdantis kalbą, jam ieškoma tinkamų žodžių. Visos šios trys sferos yra iš *Aš-Tu* poros ir būtent jose formuojasi santykio pasaulis.

Svarbi Buberio mintis, kad „[ž]mogaus, kuriam sakau *Tu*, nepatiriu. Su juo esu santykyje, esu šventajame pamatiniame žodyje. Tą žmogų vėl patiriu tik išėjęs iš šio žodžio. Patyrimas yra *Tu*-atokuma“²⁹ (nors Buberis šioje vietoje kalba apie žmogų, bet galima būtų vartoti ir dvasinės esybės (Dievo) sąvoką – čia telpa visi, kas priklauso *Aš-Tu* santykiui). Kai esi santykyje, patyrimas nevyksta, jis galimas tik tada, kai atsiriboji, išeini iš santykio. Šioje vietoje galima prisiminti fenomenologiją: norint patirti, pažinti daiktą, reikia atlikti fenomenologinę redukciją – atsigręžti į patį daiktą, atsisakant išankstinių vertinimų, t. y. atsiriboti nuo santykio, patirti daiktą kaip objektą. Ten, kur yra santykis, patyrimas neįmanomas. *Aš-Tu* santykyje fenomenologinė redukcija negalima, nes prie *Tu*

²⁶ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 70.

²⁷ *Ibid.*, p. 71.

²⁸ MACEINA Antanas, *Religijos filosofija*, in *Raštai 1908–1987*, T. 7, sud. A. Rybelis. Vilnius: Mintis, 1994, p. 21-31. Prieiga per internetą: <http://maceina.lt/pdf/religijosfilosofija.pdf> [žiūrėta 2017-05-23]

²⁹ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 77.

neįmanoma grįžti – *Aš-Tu* yra betarpiškas santykis, vykstantis *čia ir dabar* situacijoje. Tik išėjus iš santykio *Tu* galimas patirti kaip objektas. Esant santykiyje objektiškumas neįmanomas. Stankevičiaus kūryboje susiformavęs *Aš-Tu* santykis yra kiek kitoks: jis išeina iš *čia ir dabar* situacijos ir įgauna begalinumo pobūdį. *Tu* niekad nevirsta objektu, nes santykis nesibaigia.

Buberio minimame *Aš-Tu* santykiyje išnyksta laikiškumas ir erdviškumas. „*Tai*-pasaulis yra susaistytas erdvėje ir laike. *Tu*-pasaulis nesusaistytas nei vienur, nei kitur. Jo sąsaja yra viduryje, kuriame pratęstos susikerta visų santykių linijos – amžinajame *Tu*.“³⁰ – teigė filosofas. Amžinasis *Tu* – tai nenutrūkstantis santykis, atsietas nuo laiko ir erdvės. Stebėjimas ir patyrimas yra laikini, tik santykis yra amžinas ir betarpiškas. Santykis su objektais galimas tik per praeitį, nes objektai yra būtuojų laiku. Santykis su *Tu* įgalina nuolatinę *dabar*. Bet koks tarpusavio santykis visad turi dabartiškumo momentą – tai pamatinė buvimo jame sąlyga. Stebėjimas ir patyrimas yra laikini, tai laikiška dabartis, o santykio užmezgimas ištirpsta amžinoje dabartyje. Būtent tokiu būdu laikas įgauna belaiikiškumo pobūdį.

Rodos, svarbiausias *Aš* buvimas yra santykiyje su *Tu*, o santykis su *Tai* yra antrinis, „[b]et štai paklausk visą tiesos rimtumo: žmogus negali gyventi be *Tai*. Tačiau kas gyvena vien su juo, tas nebėra žmogus“³¹. Žodžių pora *Aš-Tai* yra reikšminga kaip ir *Aš-Tu*, tačiau *Tai* neišpildo *Aš* buvimo esmės. Buberis pabrėžia, kad *Aš* santykiyje su *Tai* pasirodo kaip *ego*, o *Aš* santykiyje su *Tu* pasirodo kaip asmuo. *Ego* svarbus buvimas kažkuo – jis pasirodo tik atsiskirdamas nuo kito. *Ego* laikosi įsikibęs savo buvimo kažkuo, jo buvimas pagrįstas priešprieša, t. y. būti kažkuo – reiškia nebūti kažkuo kitu (aš esu tas, reiškia, aš nesu kitas). Asmens buvimas galimas per santykį su kitu, ne atsiskyrus nuo kito (kaip yra *ego* atveju). Asmeniui svarbus pats buvimas, *ego* tolsta nuo savaiminio buvimo, jam svarbiausiu tampa buvimas kažkuo. „Asmuo suvokia save kaip būties dalyvį, kaip esantį-sykiu, t. y. kaip būtybę. *Ego* suvokia save kaip esantį-taip-ir-ne-kitaip. Asmuo sako: „Aš esu“, *ego* sako: „Aš esu toks“. „Pažink save“ asmeniui reiškia: „pažink save kaip būti“, *ego* šiuos žodžius supranta taip: „pažink savo buvimą-tokiu (Sosein)“. Kai, atsiskirdamas nuo kitų, *ego* supriešina save su jais, jis nutolsta nuo būties.“³² – teigia Buberis. Buvimas *Aš-Tu* santykiyje nekuria vientisos *Aš* tapatybės, o *Aš* buvimo esmė laiko patį buvimą santykiyje su kitu ir *Aš* sklaidą per kitą: esu tada, kai esu santykiyje, o ne tada, kai esu kuo nors.

Santykis su kitu įmanomas ne vien per kalbą. Gadameris pripažįsta esant pasaulį iki kalbos, tačiau jo nekvestionuoja ir nekalba apie bekalbį pokalbį, o Buberis neakcentuoja kalbos kaip vienintelio ir nepamainomo būdo santykiui palaikyti. Filosofas išryškina kelis svarbiausius, dalykus, kurie nurodo į tikrąjį pokalbį: tai atsigręžimas į partnerį visa esybe, nuoširdumas bei regimybės

---

³⁰ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 167.

³¹ *Ibid.*, p. 105.

³² *Ibid.*, p. 131.

įveikimas.³³ Pirmasis aspektas reikalauja atsiduoti kitam visa esybe, t. y. reikalauja beatodairiško, tiesioginio ir esančio buvimo *Aš-Tu* santykiuose. Antrasis reikalauja nuoširdaus atsidavimo šiam esamam santykiui – neužtenka tiesiog būti visa esybe, svarbu šiame betarpiškame santykiuose būti nuoširdžiai. Trečiasis aspektas nurodo į tai, kad dialogo situacijoje turi nelikti jokio *Aš* kaip „mano“, t. y. kitas turi būti priimamas kaip kitas, o ne kaip nuosavas *Aš* išgyvenimas.

Buberio filosofijoje akcentuojama klausos svarba prieš regą. Tik klausantis įmanoma įeiti į santykį, rega yra apgaulė, nes regint matomas tik paviršius, neįmanoma pamatyti gelmės, o girdint yra atvirkščiai – neįmanoma pasakyti, kas yra garso paviršius, klausia daug gilesnė. Regėdami matome tam tikrą savo susikurtą projekciją, kitą traktuojame kaip „mano“, o tik klausydami nesisaviname kito, o gebame įeiti į tikrą santykį su juo, paremtą jo esybe, o ne savo regimybe. Kaip klausą Buberis laiko prasmingesne už regą, taip ir gyvą pokalbį – už raštą, nes rašte neįmanomas *Aš-Tu* santykis. Rašytinis tekstas neatliepia tiesioginio pokalbio, kuriame svarbiausias yra kalbėjimas su kitu ir pokalbio situacija.

Rimvydo Stankevičiaus poezijos subjektas bando kuo labiau priartėti prie *Tu*, vėliau netgi susiliedamas su juo. Pirmiausia tam pasitelkiama kalba ir būtent jos pagalba kuriamas pokalbis bei mezgamas santykis su kitu. Būtų klaidinga Stankevičiaus poezijoje vykstančiam pokalbiui pritaikyti vieną schemą, todėl tiek gadameriškas buvimas amžinu pokalbiu, tiek buberiškas buvimas amžiname santykiuose yra svarbus pamatas pokalbiui kaip buvimo būdui poeto kūryboje atskleisti.

---

³³ BUBER Martin, *Dialogo principas II: Dialogas. Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai*, iš vokiečių k. vertė Tomas Sodeika. Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001, p. 186-187.

2. Poezijos kalbantysis

2.1. Aš laikysena pasaulyje

Kalbančiojo poezijos subjekto (kurį tikslingiau vadinti kalbančiuoju *aš*, nes Stankevičiaus kūryboje reikšminga pirmojo asmens raiška) dominavimas ryškus jau nuo pirmosios knygos pirmojo eilėraščio ir užima svarbią poziciją visoje kūryboje. Literatūrologė Brigita Speičytė recenzijoje apie paskutinę trilogijos knygą *Ryšys su vadaviete* teigia: „Su nuostaba leidasi R. Stankevičiaus poezijos įtikinama, kad jam kito kelio anapus nėra. Atsisakius „aš“ (derėtų pridurti – visų pirma vyriškojo) su visomis jo ligomis – egocentrizmu, puikybe, amžino vaiko sindromu, – prarandamas vertikalės matmuo.“³⁴ Speičytė teigia, kad atsisakius *aš* būtų prarastas vertikalės matmuo, jog tik per *aš* galima kelionė anapus, tačiau be *aš* nebūtų galimas ne tik vertikalės, bet ir horizontalės matmuo. Visas Stankevičiaus poetinis pasaulis pastatytas ant *aš* pavidalų, būsenų ir buvimo, be *aš* figūros jis neįsivaizduojamas – kalbantysis viską patiria ir perleidžia per save. Stankevičius nekvestionuoja, koks pasaulis yra už kalbančiojo *aš*, pasaulis jam yra tada, kai yra patiriamas. Už *aš* figūros atsiveria nežinia.

Poezijos kalbančiojo laikysena itin fenomenologiška. Fenomenologijos pradininkas Edmundas Husserlis teigė, jog į visa tai, kas reiškiasi sąmonėje, reikia žiūrėti kaip į fenomenus, neanalizuojant jų reiškinį tikrumo, atsiribojant nuo vertinimo, t. y. reikia atlikti fenomenologinę redukciją. Husserlis kalba apie intencionalią, t. y. visad nukreiptą į ką nors sąmonę, nuolatinį sąmonės srautą, kuriame visą laiką kas nors suvokiama, – sąmonės neįmanoma nutildyti. Filosofas ragina „grįžti prie pačių daiktų“ ir taip užčiuopti jų esmę. Husserlis teigia, jog tik atsigręžus į sąmonę artėjama prie dalykų esmės. Tikrovės klausimas nekvestionuojamas – reikšminga nagrinėti tik tai, kas reiškiasi sąmonėje, ką galima patirti.

Svarbu akcentuoti suvokėjo sąmonę: pasaulio pažinimo procesas vyksta būtent per ją. Suvokėjo figūra yra ne tik reikalinga, bet ir būtina. Fenomenologijoje patyrimas reikalingas tam, kad būtų galima suprasti: pirmiausia kažkas yra patiriama, tada bandoma tai suprasti, ne atvirkščiai. Stankevičiaus poezijoje būtent per *aš* figūrą patiriamas pasaulis ir procesai, vykstantys jame. Kalbantysis reflektuoja save ir pasaulį per save pasaulyje.

Kūrybos pradžioje poezijos subjektas, įstrigęs tarp skirtingų realybių, reflektuoja jų (ne)tikrumą. Jo buvime daug blaškymosi, dvejonų, klejonių, nežinomybės. Pirminį santykį su pasauliu įprasmina pirmosios knygos pavadinimas *Akis*. Svarbu akcentuoti, kad subjektas ne tiesiog

---

³⁴ SPEIČYTĖ Brigita, „Signalas iš vadavietės Dailė“ in savaitraštis *Literatūra ir menas*, Nr. 3412, 2013–02–01. Prieiga per internetą: <http://literaturairmenas.lt/2013-02-01-nr-3412/520-knygos/794-brigita-speicyte-signalas-is-vadavietes-daile> [žiūrėta 2017–05–23]

stebi pasaulį: regėjimas čia svarbus kaip patyrimas, o ne kaip atsitraukimas ir stebėjimas iš šono. Galima išskirti du regėjimo pobūdžius: pasaulio patyrimą stebint ir buvimą stebimu.

2.1.1. Patiriu, vadinasi, esu

Pasaulis visad stebimas, tačiau svarbus kalbančiojo buvimas jame: jis visą laiką dalyvauja patyrimo procese, niekad nėra tiesiog stebėtojas iš šono. Martinas Heideggeris teigė, kad neįmanoma užimti distancijos būties atžvilgiu, neįmanoma mąstyti jos kaip objekto. Tą patį teigė ir Martinas Buberis, tik vartodamas pasaulio sąvoką: neįmanoma užimti distancijos pasaulio atžvilgiu, nes visad jau esi pasaulyje, neįmanoma jo stebėti iš šono. Kiekvienas stebėjimas yra patyrimas, kuris nebūtinai tiesioginis (kaip, pavyzdžiui, lytėjimas). Stebėjimo proceso metu *aš* sąmonėje vyksta stebimo pasaulio ar objekto, esančio pasaulyje, refleksija.

Būtent antrojo regėjimo pobūdžio daugiausia tiek pirmojoje knygoje, tiek visoje Stankevičiaus kūryboje. Stebint pasaulį vyksta mąstymo procesas, aplinkos ir savęs refleksija. Kartais kalbantysis išsiskaido ir tampa savęs paties stebėtoju (reflektuotoju). Tai kartu ir pirmasis (pasaulio patyrimas stebint), ir antrasis (buvimas stebimu) regėjimo pobūdžiai:

<...>

Jei atvirai, tai šiek tiek
šnipinėju save,
arba sakysim – stebiu
Kad ir štai:
„Buvo ramus,
nevengė daiktų, nesislapstė,
nesimeldė,
tyliai skaičiavo žingsnius,
pūtė ir pūtė
dūmus ing Viešpatį...
Verkė truputį,
bet nieko baisaus –
ašaros ramios ir šviesios,
sakė praeis...“
Na matot – nėra ko bijot –
Be manęs čia juk nieko,
Netgi aš – labai

retai
išeinu –
<...>³⁵

Nors pirmosiomis eilėraščio eilutėmis akcentuojamas savęs stebėjimas, poezijos kalbantysis čia susidvejina ir žvelgia į save iš šono savomis akimis. Jis bando užimti distanciją savo paties atžvilgiu – apie save kalba kaip apie kitą, tačiau suvokia, kad neįmanoma atsiriboti nuo savęs stebinčiojo ir savęs veikiančiojo. Subjektas suvokia save kaip kitą, bet vienu metu jis yra ir veikiantysis (patiriantysis), ir stebintysis (reflektuojantysis).

Kalbančiojo *aš* nevientisumas ryškus visoje Stankevičiaus kūryboje. Sudėtinga atsakyti, koks yra poezijos kalbantysis. Jis ir pats to klausia: „<...> Kas aš buvau? Ar esu? Savo vardo, nei veido, / nei Dievo neatmenu. / Kiek manęs likę dar gyvo? <...>“³⁶. Arba spėlioja, kas jis galėtų būti: „<...> Gal aš – lango nerandanti musė / Aš durų girgždesys (tiksliau – skersvėjis), / Neapsisprendžiantis, į kurią jam pusę? <...>“³⁷. Subjektas dažnai tapatinasi su vėju, taip išreiškdamas nuolatinį judėjimą, vieno savo pavidalo nebuvimą. Kūrybos pradžioje poezijos kalbantysis intensyviai ieško savos tapatybės, savo tikrojo *aš* ir jau nuo pat pirmosios knygos susiduria su savimi kaip su kitu:

<...>
kai stoviu prie veidrodžio
nežmoniškai įsitempęs
laukiu smūgio
nežinodamas iš kurios pusės
negalima klyst o aš klystu
klumpu dar spėjęs pamatyt
save laimėjusį
<...>³⁸

Veidrodis čia atlieka svarbią funkciją – leidžia ne tik suvokti, bet ir pamatyti (patirti) klaidą save traktuojant kaip kitą. Ir tas, kuris žiūri į veidrodį, ir tas, kuris atsispindi veidrodyje, yra tas pats *aš*, nėra jokio kito. Šioje vietoje svarbios ir kūniškumo patirtys – kūnas dalyvauja pasaulio suvokimo

---

³⁵ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Akis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, eil. „Lankymo valandos“, p. 34.

³⁶ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008, eil. „Tarpinės stotys. Koma“, p. 80.

³⁷ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviete*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012, eil. „Deguonies kaukė“, p. 35.

³⁸ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Akis*, p. 6.

procese. Kaip teigė filosofas Maurice Merleau-Ponty, kūnas nėra objektas – jis nėra prieš mus, o yra su mumis. Negali stebėti savo kūno, gali stebėti tik iš kūno. Tai priemonė bendrauti su pasauliu. Neįmanoma pamatyti matančių akių, nes tai yra matančiojo akys, jos yra ir objektas, ir subjektas.³⁹ Būtent žiūrėjimo į veidrodį momentu žiūrintysis tuo pačiu yra ir regimasis, ir regintysis.

Žiūrėjimo į veidrodį motyvas taip pat svarbus ir dialogo kūrimui. Knygos *Ryšys su vadavieta* pirmasis skyrius vadinasi „Siela, įstrigusį veidrodyje“. Žiūrint į veidrodį matomas ne vien savo atvaizdas, ne vien *aš* kaip kitas, bet ir kitų įstrigusios sielos. Veidrodis yra kaip vartai į kitą pasaulį, pro kuriuos įeina sielos. Žiūrėjimas į jį yra ryšio su kitu pasauliu užmezgimas ir tam tikras sielų apsikeitimas: nebeaišku, kuri siela atitenka žiūrinčiajam, kuo jis tampa, kokią tapatybę perima. Suvokiama, kad vienas *aš* neegzistuoja ir kad vienos tapatybės niekad nebūta, *aš* visad egzistuoja kartu su kitais ir tarp kitų, jis lygiai tiek pat viena, kiek ir kita: tiek *aš*, tiek kitas *aš*, kuris iš tiesų yra tas pats *aš*:

<...>

Už vėją bandžiau, už svirplį,

Už yrantį paukščio lavoną,

Apraudamą jūros...

Jie mano, kad kalbu ne apie save, nesupranta –

Kitokio manęs

Nė nebuvo.⁴⁰

Kalbantysis perima kito tapatybę ir be veidrodžio pagalbos – iš pradžių jis užima distanciją kito atžvilgiu, o paskui tampa tuo kitu. Štai pirmajame eilėraščio „Žibintininkas (Šv. Jonų gatvė)“ iš ciklo „Statulos“ posme kreipiamasi į statulą, t. y. atskiriamas *aš* ir *tu* („<...> pažįstu **tavo** [paryškinta mano – I. V.]⁴¹ stovėseną <...>“⁴²), tačiau jau antrajame posme keliamas klausimas, „<...> [k]iek naktų šitaip **mano** stovėta? <...>“. Įvardžio *tavo* pakeitimas į *mano* panaikina nuotolį tarp subjektų ir sujungia stebintįjį su stebimuoju.

³⁹ MAURICE MERLEAU-PONTY, *Phenomenology of Perception*, translated from the French by Colin Smith, London; New York [N.Y.]: Routledge, 2002, p. 77-429. – 569 p. Prieiga per internetą: <http://alfa-omnia.com/resources/Phenomenology+of+Perception.pdf> [žiūrėta 2017-05-23]

⁴⁰ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*, eil. „Tarpinės stotys“. Amnezija, p. 84.

⁴¹ Jei nenurodyta kitaip, visi paryškinimai, esantys darbe, yra darbo autorės.

⁴² STANKEVIČIUS Rimvydas, *Patys paprasčiausi burtažodžiai*, eil. „Statulos. Žibintininkas (Šv. Jonų gatvė)“, p. 31.

Iš tiesų kitas niekad nėra iki galo prieinamas, suprantamas. Mano ir kito perspektyvos niekad nėra užbaigtos, jos persilieja viena per kitą. Kalbėdamas apie patirčių persiliejimą Hansas-Georgas Gadameris įvedė „horizontų liejimosi“ sąvoką, kuria, kaip teigia filosofas Mintautas Gutauskas, „Gadameris <...> nori pabrėžti ne tiek tam tikrų savasčių susitikimo ir susiliejimo momentą, kiek kitokybės supratimo ir perėmimo bei naujos prasmės kūrimosi dinamiką“⁴³. Galima matyti skirtumą tarp buvimo su kitu ir buvimo kitu: susitikimo su kitu momentu pasikeičiama patirtimis, savos patirtys pratęsimos per kito patirtis, o susiliejimo su kitu momentu kiek įmanoma priartėjama prie kito ir savęs suvokimo per kitą. Atsirandantys nauji *aš* pavidalai išskaido vientisą *aš* tapatybę ir parodo vientiso *aš* negalimybę, t. y. ne atsirandantys nauji pavidalai išskaido subjektą, o subjektas išsiskaidęs todėl, kad nėra ir niekad nebuvo jokio vieno ir vientiso *aš*.

2.1.2. Nevientisas *aš* vientisumas

Galima kelti klausimą, ar tokį savojo *aš* išskaidymą galima vadinti tapatybės atradimu ar tapatybės praradimu? Kaip teigė Arūnas Sverdiolas: „Kiekviena nauja patirtis turi būti įterpta į esamą patirtį, o tai kaip tik yra hermeneutikos dalykas.“⁴⁴ Skirtingi *aš* pavidalai Stankevičiaus poezijoje kuria bendrą kariauną, kuri susideda iš buvusių, esamų ir būsimų to paties *aš* variacijų. Vientisą tapatybę kurti leidžia naujų patirčių įterpimas į esamas, o ne susiliejimas su naujomis, atsisakant esamų.⁴⁵ Bendros tapatybės kūrime per persiliejančias patirtis atsiranda ne tik patirties pratęsimas, bet ir susitapatinimo matmuo. Kaip teigė Speičytė, lyrinis *aš* „įgauna savitų plėtimosi galių. Čia jos įvardijamos gebėjimu „įsimesti“, išsidalyti, paradoksaliai išliekant tuo pačiu „aš“⁴⁶. Išskaidydamas, išdalindamas savo tapatybę kalbantysis iš tiesų visad išlieka tuo pačiu *aš* – jis kuria savo tapatybę per kitus, paradoksalus vientisumas slypi būtent jo išsiskaidyme.

Kiekviena nauja knyga yra nauja pradžia, nauja galimybė subjektui susiformuoti, bet Stankevičiaus poezijos kalbantysis poetiniame pasaulyje neatsiranda iš niekur. Itin svarbus knygos *Kertinis skiemuo* pirmasis skyrius „Egzorcizmo seansas“, kurį sudaro vienas eilėraščių. Egzorcizmo seanso metu dvasininkai, šventieji ir turintys tam tikrų gebėjimų, kurių neturi bet kuris žmogus, iš apšėstojo varo demonus. Šio skyriaus eilėraščių prasideda lyrinio subjekto prasidėjimu:

---

⁴³ GUTAUSKAS Mintautas, str. „Dialogo tema H. G. Gadamerio Hermeneutinėje filosofijoje“ in *Problemos*, T. 65, redaktorių kolegija: vyriausiasis redaktorius Česlovas Kalenda. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 169–182. – 226 p. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/viewFile/6658/4660> [žiūrėta 2017–05–23]

⁴⁴ SVERDIOLAS Arūnas, *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos –1*, p. 204.

⁴⁵ Bendros tapatybės kūrimo tema plačiau išskleista bus trečiojoje darbo dalyje.

⁴⁶ SPEIČYTĖ Brigita, „Signalas iš vadavietės Dailė“ in savaitraštis *Literatūra ir menas*, Nr. 3412, 2013–02–01. Prieiga per internetą: <http://literaturairmenas.lt/2013-02-01-nr-3412/520-knygos/794-brigita-speicyte-signalas-is-vadavietes-daile> [žiūrėta 2017–05–23]

Po kiekvienos knygos, po kiekvienos komunikos tenka

Vėl iš naujo mokintis kalbėti, vėl iš naujo

Aptikti save šiam pasauly...

<...>⁴⁷

Stankevičiaus poezija reikšminga visumoje, kaip teigia pats poetas, iš pradžių jis pradėjo kalbą iš tolo – kūrė tam tikrus dėsnius, pasaulių jungtis, vėliau ieškojo būdo gyviesiems ir mirusiesiems susikalbėti, paskui būrė kariauną ir ieškojo kertinio kalbėjimo, o tuo pačiu ir buvimo skiemens. Kiekviena nauja poeto knyga aktuali visos kūrybos kontekste ir po kiekvienos iš jų poezijos kalbančiajam tenka aptikti save naujajame kūrinio pasaulyje. Nėra subjekto anapus teksto: kol yra knyga, tol egzistuoja ir subjektas, tačiau palikdamas sukurtus pasaulius jis niekad nedingsta visiškai: „<...> Kažkas čia gyveno, kažkas nakvodavo many, / Kol manęs nebuvo. <...>“⁴⁸ Kalbantysis visad tęsiasi kitais pavidalais: kitose knygose, kituose eilėraščiuose, kituose gyvenimuose. Kiekviena nauja knyga yra ne būdas konstruoti naują tapatybę, kurti naujus *aš* pavidalus, bet galimybė sugrįžti į jau kažkada egzistavusį *aš* – ne veltui vartojamas žodis *aptikti*, kuris reiškia rasti tai, kas jau yra ar buvo.

Kalbančiojo išėjimo-grįžimo momentai kartojasi ir vėliau. Subjektas niekad neatsiranda tiesiog iš niekur, iš nebūties, o visad grįžta, pareina iš kažkur: „<...> Kodėl dabar tas karstas – / Tuščias vidury kambario? Ar tai per čia / Paprastai pareinu?.. <...>“⁴⁹ Eilėraštis „Gimimo liudijimas“ atskleidžia poezijos subjekto įsirašymą į pasaulį:

Randais prasidedu metrikose,
Daugtaškiu – vadovėliuose,
Grubiomis siūlėmis – po kojomis, baigiuos
Butaforiniu dangumi,
Gerokai pažemintu, be perstojo auštančiu,
Nuo paukščių akylai saugomu.

– Mama, iš kur aš atsiradau?

– Tu neatsiradai, vaike, ir vargu,
Ar kada atsirasi. Durys pro mane

---

⁴⁷ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015, p. 7.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 13.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 7.

– Tik nepyk –

Į tikrovę neišveda...⁵⁰

Subjektas prasideda randais – iškart parodoma, jog neatsirado grynas, tyras, naujas asmuo. Jis siejasi su praeitimi, su tuo, kas buvo iki jo. Jame yra kažkas, kas užsiūta, kas buvę anksčiau, atsinešta iš buvusio laiko. Rando motyvas randamas jau kūrybos pradžioje. Antrosios knygos (kuri ir vadinasi *Randas*) pirmajame eilėraštyje jis simbolizuoja susidūrimą su pasauliu: kažkas jau būta pasaulyje, bet subjektas to neprisimena („<...> Ir norėsi nustepti, / kad nuvargusios kojos patamsyje / guolį suranda <...>“⁵¹), likęs tik randas, kuris kažką mena („<...> Viskas liko kaip buvę: / glosto pirštai nesopantį randą, / Tik tylesnis vanduo, / tik gilesnis ruduo / ir dangus.“⁵²).

Toliau eilėraštyje „Gimimo liudijimas“ matoma tąsa („Daugtaškiu – vadovėliuose“). Vėliau parodomas netvirtas, neaiškus, sulopytas pasaulis be tam tikro aiškaus pagrindo po kojomis („Grubiomis siūlėmis – po kojomis, baigiuos / Butaforiniu dangumi, / Gerokai pažemintu, be perstojo auštančiu, / Nuo paukščių akylai saugomu.“). Subjekto buvimas pasaulyje yra nesibaigiantis, dangus nereiškia pabaigos, skliautas neužbaigia pasaulio. Dangus yra tik butaforinė riba, iš tiesų pasaulis yra beribis kaip ir subjekto buvimas jame. Tai patvirtina ir eilėraščio pabaiga: gimimo procesas nereiškia išėjimo į tikrovę, gimstant neatsirandama. Atsiranda tam tikras subjekto pavidalas, tačiau iš tiesų jis neturi nei pradžios, nei pabaigos – nuo laiko priklausomas tik laikinai esantis *aš* pavidalas. Kaip ir kalbėtojas yra tik kažkokio didesnio *aš* dalis, taip ir erdvė, į kurią jis patenka, nereiškia kad tai, kur patenkama, yra tikra, t. y. gimimas neatskleidžia tikrovės. Kaip ir *aš* pavidalas, tikrovė yra kažkas daugiau nei vien tai, kas regima (nuo lot. *res* – daiktas), kur atsirandama. Paskutinėje knygoje teigiama, kad apskritai neegzistuoja jokia aiški ir konkreti tikrovė: „<...> Mano tikrovės jau seniai niekur nėra – <...>“⁵³. Poezijos kalbantysis pasirenka būti, nekvestionuodamas, kas tikra, kas netikra.

Kalbančiojo subjekto nevientisumas, atgimimas skirtinguose pavidaluose, savęs atpažinimas kituose asmenyse iš pirmo žvilgsnio primena reinkarnacijos idėją, tačiau visgi tai yra kas kita. Tai ne to paties asmens atgimimai skirtinguose pavidaluose, skirtinguose laikuose ir erdvėse, bet bendros tapatybės kūrimas. Stankevičiaus poetinio pasaulio kalbantysis yra „<...> grojamas keliais / Registras vienu metu <...>“⁵⁴, jam nereikia mirti, kad galėtų atgimti kitu pavidalu, jis vienu metu yra ir *aš*, ir kitas *aš*, ir miręs, ir gyvas. Subjektas niekad nesibaigia, tik jo pavidalai kaskart kiti. Kuriama vientisa

⁵⁰ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skienuo*, eil. „Gimimo liudijimas“, p. 64.

⁵¹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Randas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, eil. „Randas“, p. 7.

⁵² *Ibid.*

⁵³ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Šermuonėlių mantija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017, eil. „Septyni nusiskundimai (IV)“, p. 54.

⁵⁴ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviete*, eil. „Tokata“, p. 31.

istorija („<...> – Tiesos dar nekalbėjo. / – Tuomet atgaivinkit ir tęskit... <...>“⁵⁵). Bendra tapatybė susisieja per atmintį, istoriją, kūrybą.

Prie keturių knygos *Kertinis skiemuo* skyrių Stankevičius prideda ištraukas iš keturių skirtingų laikų ir tematikų poetų: Maironio, Martinaičio, Mačernio ir Marčėno. Maironio citata yra iš eilėraščio apie gimtinę, Martinaičio – iš eilėraščio apie atmintį, Mačernio – apie vizijas, Marčėno – apie poezijos meną. Stankevičius akcentuoja keturis dalykus: tautos kultūrą, atmintį, vizijas, kūrybą. Tautos kultūra talpina praeitį, dabartį ir ateitį, ji yra amžina ir nuolat besitęsianti. Atmintis talpina praeitį. Vizijos sietinos su ateitimi. Kūryba yra kaip tam tikra gyvybinė gija, jungianti tautos kultūrą, atmintį bei vizijas, t. y. praeitį, dabartį bei ateitį į viena. Tai terpė, kurioje perkuriama realybė, rekonstruojami prisiminimai, sukuriami nauji pasauliai. Kalbančiojo buvimui vienodai svarbūs visi šie aspektai.

Nors subjektas išsiskaido į skirtingas dalis: „<...> Tarp visų tų birenų, kurios / Taip neseniai buvau aš – <...>“⁵⁶, iš tiesų viskas yra tas pats aš. Tai jau nuo pat pavadinimo patvirtina ir eilėraštis „Mebijaus juosta“: nėra nei pradžios, nei pabaigos, nei vienos, nei kitos pusės. Viskas sujungta į viena: gyvenami kitų gyvenimai, bet jie yra lygiai tiek pat savi („<...> Reiks išeiti iš škėmų ir krišnų <...>“⁵⁷) – visi vieni kitus kartoja ir pratęsia, iš tiesų kurdami vientisą buvimą. Kalbėjimas – būdas į tą buvimą įsilieti: kalbi ne tik tu, bet kalba ir tave. Kalbėjimas, paremtas atmintimi bei kartote, parodo nevientisą pasaulio ir aš vientisumą:

<...>

Panašu – debesų tumulai atsispindi padangių asfalte.

Jau kiti mano žingsnį ir alkį, ir kregždę, ir žvaigždę kartoja –

Kai sugrišiu – paklauskite, manau, jog sakysiu, kad šalta,

Nes mirtis – per trumpa, kad užtektų ir geliančioms kojoms.⁵⁸

Mirtis nenumarina: miršta kūnas, bet kol kiti kartoja, tol iš tiesų esi gyvas. Vienam kito kartojimas leidžia aš tęstis ir tęsti kitus, kuriant nevientisai vientisą tapatybę. Kartotė – vienas svarbiausių tautos būdų. Ji įrašyta mūsų kūnuose ir (pa)sąmonėje. Naujausioje knygoje Stankevičius visą šį kartojimo(si) procesą pavadina harmoningu gyvybės ritmu: „Mūsų kūnai kartoja tikslus / Protėvių judesius, / Saugo juose mums jau beveik nesuprantamų / Ritualų prasmes, // Harmoningą gyvybės ritmą – tęsia // Dabar jau vienintelį įmanomą / Jų judėjimą laiku... <...>“⁵⁹ Ne visada tai, ką ir kodėl veikiame, mums yra suprantama, kartotė gali būti nevalinga, nesąmoninga, bet mes tęsiame

⁵⁵ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*, eil. „Ritmas“, p. 26.

⁵⁶ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviete*, eil. „Pozuoju paveikslui. Gruntas“, p. 18.

⁵⁷ *Ibid.*, eil. „Mebijaus juosta“, p. 25.

⁵⁸ *Ibid.*, eil. „Mebijaus juosta“, p. 25.

⁵⁹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Šermuonėlių mantija*, eil. „Dvasių šokis“, p. 80.

buvusius iki mūsų, mūsų kūnai ir veiksmai kartoja tai, ką atliko protėviai. Dabar egzistuojantis subjektas yra tik tam tikras išorinis pavidalas, kuriame įrašytos praeities ritualų, laiko ir veiksmų schemos. Bene geriausiai lyrinio *aš* užimamą poziciją atskleidžia eilėraščio „Sargybiniai keičiasi“ eilutės:

<...>

Nuo tos vietos supratau –

Daugybę kartų pareisiu savęs ieškoti,

Surankioti sau paliktų ženklų,

Juslinių užuominų, liulančių samanų,

Lazdomis baksnojamų akivarų –

<...>⁶⁰

Stankevičiaus poetinis kalbantysis kūniškai yra dabartyje, bet per praeitį, t. y. dabartinis *aš* pavidalas egzistuoja tik palaikant ryšį su praeitimi. Būtent per atmintį vis grįžtama ieškoti savęs iš naujo – *aš* gali būti išsiskaidęs bet kur. Kažkuris buvęs jo pavidalas palieka būsimajam *aš* ženklus, užuominas, kad esamasis *aš* galėtų ir toliau rankioti save. Tai nesibaigiantis procesas, nes dabartinis *aš* lygiai taip pat paliks tam tikrus ženklus būsimajam savo pavidalui: „<...> Todėl paskutinįkart išsigąsk / Savo nežinojime – / Nubudęs jau būsi / Aš.“⁶¹ Kaip teigė Buberis: „Asmuo pasirodo tada, kai jis įžengia į santykį su kitais asmenimis.“⁶², t. y. apie *aš* galima kalbėti tik jam esant santykyje su kitais, o būtent kartodamas ir kartojamas subjektas tęsia harmoningą gyvybės ritmą, kuris yra esminė buvimo gija. Knygoje *Šermuonėlių mantija* poezijos kalbantysis pripažįsta, kad esminis jo buvimo būdas yra išsiasmeninat: „Labiausiai šiame gyvenime mėgstu / Išsiasmeninti – <...>“⁶³. Tik išsiasmeninimai ir įsiasmeninimai kuria nevientisai vientisą subjekto tapatybę, kuri išsiskaidžiusi skirtinguose laikuose, erdvėse bei pavidaluose.

---

⁶⁰ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviete*, eil. „Sargybiniai keičiasi“, p. 11.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 130.

⁶³ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Šermuonėlių mantija*, eil. „Septyni nusiskundimai (I)“, p. 52.

2.2. Aš buvimas erdvėje

Tam, kad būtų galima priartėti prie pokalbio kaip buvimo būdo, svarbu apibrėžti erdvę, kurioje veikia poezijos kalbantysis. Erdvė – tai ne tik fizinė vieta, kurioje esama ir veikiama, bet būtent ji apsprendžia subjekto savijautą, būsenas ir kuriamus pokalbius. Nuo to, kokioje erdvėje yra poezijos kalbantysis, priklauso tai, su kuo ir kaip vystomas dialogas. Pirmiausia subjektas blaškosi tarp skirtingų pasaulių – sapno ir realybės, gyvenimo ir mirties, vizijų ir tikrovės – bandydamas susiorientuoti aplinkoje ir savyje. Jis jaučiasi ne tik stebintis ir patiriantis, bet ir stebimas (tai ankstesniame poskyryje minėtas antrasis regėjimo pobūdis – būti regimam, kuris ypač ryškus pirmojoje knygoje, bet tęsiasi per visą kūrybą). Svarbus supratimas, kad stebimas esi nuolat. Kas yra tas stebintysis? Pats Stankevičius tai įvardina kaip nuolat stebinčią „dievo akį“. Vienintelė galimybė pasislėpti nuo „dievo akies“ yra miegas – sapno erdvė. Tai kitokia erdvė, bet ne mažiau svarbi nei realybė, nes į ją patenkama kasnakt – tai atskiras pasaulis su savo taisyklėmis ir logika. Miegas yra it slėptuvė nuo savęs, pasaulio ir Dievo: „<...> – – žinau, ten jie ilsis / ir ilsis nuo dievo akies – / nes miegas kaip uola, / nes miegas kaip slėptuvė <...>“⁶⁴. Tik miegodamas gali būti nestebimas. Viena vertus, tai saugi erdvė, nes joje įmanoma pasislėpti nuo bet ko. Kita vertus, tai pavojinga erdvė, nes jos nepasiekia netgi visa aprėpanti Dievo akis. Tai mistifikuoja sapną, suteikia jam anapusinio pasaulio, kuris nepasiekiamas net Dievui, bruožų.

2.2.1. Abipus durų

Dar pirmojoje knygoje pasirodžiusi mintis, kad „<...> nes tada kaip ir pradžioje / miegas reiškė mirtį, o miegą reiškė mirtis <...>“⁶⁵, vėliau išskleidžiama plačiau: miegas yra kaip vartai į kitą pasaulį, kaip galimybė bendrauti, megzti dialogą su mirusiais.

Miego būsenoje mirtis subjekto negąsdina, tačiau nubudus susiduriama su mirties kaip nežinomybės baime:

<...>

Sutinku – tik miegojau,

Tik linksmiaus smuklėj tuštybės,

Tik juokiaus per miegus, o nubusdamas krūpčiojau baugščiai...

Negi tik tiek: patalai nuo lietaus supeliję,

---

⁶⁴ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Akis*, eil. „Apie miegą“, p. 47.

⁶⁵ *Ibid.*

Ir nuo vargano guolio nutolę žingsniai, ir paukščiai.⁶⁶

Iš miego patekus į tikrovę jaučiamasi baugiai. Sapno erdvė – šiuo atveju yra saugi erdvė, kiekvienas baugus dalykas, esantis jame, pasibaigs nubudus. Būtent tikrovė yra gąsdinanti ir nesibaigianti. Subjektas vis dar keliauja tarp sapno ir realybės, nors sapnas vis sunkiau pasiekiamas – vis dažnesnė tampa nemigos būseną. Kaip recenzijoje apie knygą *Kertinis skiemuo* teigė literatūrologė Viktorija Daujotytė: „Iš sapno žmogus nubunda kaip iš kito gyvenimo. Arba kaip iš mirties, daug sykių pakartodamas prisikėlimą, bet to nesuvokdamas.“⁶⁷ Pabudimas tai ne tik erdvių pokytis, bet ir kalbančiojo prisikėlimas – kaskart nubudus prasidedama iš naujo. Ne visai teisi yra literatūrologė teigdama, jog subjektas nesuvokia prisikėlimo. Pirmosiose knygose kalbėtojas iš tiesų klajoja tarp skirtingų erdvių, nesuvokdamas, kada kuri prasideda, kada kuri baigiasi, tačiau vėlesnėse knygose (o Daujotytė kalba apie priešpaskutinę poeto knygą) kalbantysis aiškiai suvokia, kada kokioje erdvėje jis veikia. Jis nežino, koku pavidalu nubudęs prisikels, bet žino, kad tai įvyks: „<...> *Neturiu kūno – į ką gi dabar // Man reikės atsibusti?.. <...>*“⁶⁸

Kalbantysis pamažu mokosi keliauti iš vienos erdvės į kitą, tačiau visos jo erdvės yra labai uždarnos. Erdvės uždaramas ir užkaltų durų motyvas kartojasi visoje kūryboje nuo pat pirmosios knygos: „<...> Šiuos namuos iš vidaus nėra durų.“⁶⁹ „<...> Tada sau meluoju, / kad dėl visko kaltos durys, / kurias dar prieš aušrą užkalčiau.“⁷⁰ Galima pastebėti, kad subjektas pats renkasi uždaramą – duris užkala būtent jis. Dažnai kartojasi ir uždaro kambario motyvas: „<...> Paprastas ir tobulas / Stoviu prie kiekvienos iš keturių / savo kambario sienų <...>“⁷¹. Kambarys nereiškia konkrečios erdvės, tai labiau vidinė subjekto būseną, jo sąmonės vienkiemis, iš kurio jis bando ištrūkti: „<...> Nesudaužomas luobas tylos, nebėra išėjimo iš sąmonės vienkiemio – / Dievas matė, aš stengiaus, bandžiau, bet, matyt, / iš tiesų negaliu.“⁷² Pirmosiose knygose poezijos kalbantysis užsidaręs savo sąmonės vienkiemyje ir negeba iš jo išeiti, tačiau vėlesnėse knygose (pradedant poetine trilogija) ryškėja jo išėjimas iš uždaro kambario ir patekimas į tam tikrą tarpinę erdvę:

<...>

Pareisiu, pareisiu –

⁶⁶ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Akis*, eil. „Apie regėjimą“, p. 66.

⁶⁷ DAUJOTYTĖ Viktorija, „Laiku ištarti kertinį skiemėnį“, in mėnraštis *Metai*, Nr. 12, 2015. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/8001-viktorija-daujotyte-laiku-istarti-kertini-skiemeni-> [žiūrėta 2017-05-23]

⁶⁸ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Šermuonėlių mantija*, eil. „Artefaktai“, p. 85.

⁶⁹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Akis*, eil. „Anapus nemigos. Nemiga“, p. 13.

⁷⁰ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Tylos matavimo vienetai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006, eil. „Duryš“, p. 61.

⁷¹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Akis*, eil. „Anapus nemigos“, p. 12.

⁷² STANKEVIČIUS Rimvydas, *Tylos matavimo vienetai*, eil. „Tarpmiestinis“, p. 27.

Man tik pažiūrėt,
Ar paukštis ant debesies tebekaba...

Man tik paklausyt,
Kaip sielininkas viltingai dainuoja,
Kad jo jau laukiasi...

Man tik trumpam reikia išbėgti
Abipus durų...
<...>⁷³

Iš sąmonės vienkiemio neišeinama, tačiau jau matomas atvirų durų motyvas ir kalbančiojo išėjimas abipus jų. Čia svarbus pasirinktas žodis *abipus*, kuriuo nepasakoma, kad už durų yra kita erdvė (tam būtų parinktas žodis *anapus*), o tai kažkas visai kito – ir ten, ir čia, o kartu nei ten, nei čia. Pirmosiose knygose ryškiai dominavęs namų motyvas yra pakeičiamas tarpine abstrakčia erdve. Geriausiai įėjimą į šią tarpinę erdvę nusako pirmasis knygos *Laužiu antspaudą* eilėraštis tokiu pačiu pavadinimu:

Tarp mirties ir gyvybės yra toks suplėkęs užantis –
Tai ertmė, kur nakvoti susirenka perkarę, persenę vėjai
Tai vieta, į kurią iš bažnyčių atgabenami buvę šventieji,
Tai vieta, į kurią nė sykio nebuvo užklydęs Dantė.⁷⁴

Jau pirmąją eilėraščio eilutę yra pasakoma, kad esama tarpinėje erdvėje, kuri yra nei čia, nei ten. Svarbus akcentavimas tų, kurie lankosi šioje erdvėje – tai visi tie, kurie yra kažkuo *buvę*: „persenę vėjai“, „buvę šventieji“. Reiškia, šioje erdvėje negali egzistuoti kažkuo esantis: nei vėjas grynuoju vėjo pavidalu, nei šventasis. Čia negali egzistuoti niekas, turintis aiškią tapatybę, užimantis konkrečią poziciją. Šis eilėraštis koreliuoja su antruoju knygos eilėraščiu „Prologas“, kuriame subjektas klausia: „Argi ne aš pagrindinis herojus? / Juk negaliu žūti pačioje knygos pradžioje? / Kodėl mane tampote po pirmąjį puslapį, / Neleidžiate užsikloti? <...>“⁷⁵ Gyvas lyrinis subjektas, knygos herojus, negali patekti į tą tarpinę erdvę, kuri yra tarp mirties ir gyvybės. Kaip teigė literatūros kritikė Viktorija Šeina:

⁷³ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviete*, eil. „Deguonies kaukė“, p. 35.

⁷⁴ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*, eil. „Laužiu antspaudą“, p. 5.

⁷⁵ *Ibid.*, eil. „Prologas“, p. 9.

„Jau rinkinio „Prologe“ poetiniam subjektui, kad ir nenorom, tenka žūti, idant patektų į šį visų užmirštą ir apleistą kraštą, ir tarsi naujųjų laikų Dante aprašytą visas jo „tarpines stotis“ (eil. ciklas „Tarpinės stotys“).“⁷⁶ Tačiau mirtis, kaip jau buvo minėta, nereikia nebūties – mirštant neišnykstama. Kad būtų galima patekti į šią tarpinę erdvę, turi išnykti kūniškas, konkretus, vientisas pavidalas. Kyla klausimas, kas iš tiesų yra šioji vieta?

2.2.2. Nuo kur iki kaip

Pats Stankevičius viename interviu užsiminė, kad vieta, kuria vaikšto lyrinis subjektas, yra skaistykla: „Skaistykla. Jei pasirenki būtent tokį pasaulėvokos tašką, tuomet subjekto vaikščiojimas šiapus-anapus, pokalbiai su mirusiais ir dvasiomis, ne materialaus pasaulio energijos įsisavinimas nei stebina, nei baugina. Skaistykla pažintiniu požiūriu, ko gero, pati dėkingiausia talpykla, nes tik joje būnant galima pažinti ir žemę, ir rojų, ir pragarą. Pragare rojaus daigų juk nerasi, rojuje pragaro – juo labiau.“⁷⁷ Vienas iš knygos *Laužiu antspaudą* skyrių vadinasi „Valhala“. Valhala skandinavų mitologijoje yra mistinė vieta tarp dangaus ir žemės, tarp rojaus ir pragaro, į kurią keliauja mirę kariai.⁷⁸ Stankevičius neieško konkretaus žodžio įvardinti tarpinei vietai, kurioje yra subjektas, ji gali vadintis tiek skaistykla, tiek valhala, svarbus ne konkretus pavadinimas, o tos vietos esmė – kalbančiojo buvimas *tarp*. Bandant suvokti erdvę negalioja nei horizontalės, nei vertikalės matmenys. Poezijos kalbančiajam nereikia judėti fiziškai, kad apskritai galėtų judėti. Svarbiausias yra judėjimas ne tolyn, o gilyn: „<...> Išėjau ir aš pažinti pasaulio. / Vienintele neuždrausta kryptimi – / Gilyn.“⁷⁹ Fizinė erdvė visad prašosi būti apibrėžta, o judėjimas gilyn panaikina erdviškumo matmenį – gelmė pati iš savęs atsisako erdvės ribų. Taikliai pastebi Brigita Speičytė, aprašydama Stankevičiaus poetinio pasaulio erdvę: „R. Stankevičiaus anapussybės vaizdiniai nepasižymi gausiais pavidalais, veikiau tam tikra būseną, apibūdinama kaip „kažkas vėsus ir mažorinio“ („sargybiniai keičiasi“).“⁸⁰ Besimainydamą erdvę galų gale tampa būseną: nesvarbu, kur esi fiziškai, svarbi vidinė būseną, kuri ir apsprendžia erdvę – iš *kur yra* pereinama į *kaip yra*.

⁷⁶ ŠEINA Viktorija, „Suplėkęs užantis tarp mirties ir gyvybės (Rimvydas Stankevičius. Laužiu antspaudą, 2008)“ in mėnraštis *Metai*, Nr. 8-9 (rugpjūtis-rugsėjis), 2008. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/2975-%20viktorija-seina-%20suplekes-uzantis-%20tarp-mirties-%20rugsejis> [žiūrėta 2017–05–23]

⁷⁷ „Tebūsiu prakeiktas, jei poezija neveda aukštyn“, poetas Rimvydas Stankevičius atsako į poeto Gintaro Bleizgio klausimus, in mėnraštis *Metai*, Nr. 4, 2013. Prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LI00/Rimvydo_Stankevi%C4%8Diaus_interviu.LI4511A.pdf [žiūrėta 2017–05–23]

⁷⁸ ROESDAHL Else, *The Vikings*, translated by Susan M. Margeson and Kirsten Williams. London: Penguin Books, 1998, p. 67. – 324 p.

⁷⁹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*, eil. „Kūlgrinda“, p. 66.

⁸⁰ SPEIČYTĖ Brigita, „Signalas iš vadavietės Dailė“ in savaitraštis *Literatūra ir menas*, Nr. 3412, 2013–02–01. Prieiga per internetą: <http://literaturairmenas.lt/2013-02-01-nr-3412/520-knygos/794-brigita-speicyte-signalas-is-vadavietes-daile> [žiūrėta 2017–05–23]

Reikšmingas yra jau pirmajame skyriuje aptartas santykio momentas, kalbančiojo buvimas santykyje su kitu. Svarbu prisiminti Buberio žodžių poras *Aš-Tu* ir *Aš-Tai* – būtent buvimas *Aš-Tu* santykyje steigia santykio pasaulį, *Aš-Tai* priklauso pasaulis kaip patyrimas, bet ne santykio pasaulio steigtis. Buberis pabrėžia, kad „*Tai*-pasaulis rišlus ir erdvėje, ir laike. / *Tu*-pasaulis nerišlus nei erdvėje, nei laike.“⁸¹ Stankevičiaus poezijos kalbantysis nuo *Aš-Tai* artėja prie *Aš-Tu* santykio. Buberis akcentuoja, kad „žmogus negali gyventi be *Tai*. Tačiau kas gyvena vien su juo, tas nebėra žmogus.“⁸² Stankevičiaus poezijos subjektas neatsiriboja nuo *Tai*, tačiau pagrindiniu buvimo būdu po poetinės trilogijos ir joje užmegztų ryšių su kitu tampa santykis su *Tu*.

---

⁸¹ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 103.

⁸² *Ibid.*, p. 104.

2.3. Aš buvimas laike

Aptarus erdvę neišvengiamai reikia aptarti ir laiką, kuriame egzistuoja poezijos kalbantysis. Stankevičiaus poezijos laikas yra toks pat tarpinis kaip ir erdvė, tačiau tikslinga iškleisti jį plačiau. Pirmiausia poeto kūryboje galima išskirti paros laiką, kuriame dažniausiai veikia subjektas: tai laikas tarp nakties ir ryto, kai arba neužmiegame, arba nubundama. Šis paros metas jau nebėra naktis, bet dar nėra ir rytas. Tai mažiausiai konkretus ir aiškus laiko tarpas paroje, nes dažniausiai tokiu metu visi dar miega, būna labai tyku, erdvę gaubia tamsa, pamažu besimainanti su šviesa. Tai laikas tarp tamsos ir šviesos, bet jis nėra nei tamsa, nei šviesa („nakties brėkšma“⁸³, kaip viename eilėraštyje įvardina poetas). Poezijos kalbantysis tokiu laiku dažniausiai nubunda arba negali užmigti ir aprašo savo būsenas.

Kartais paros laikas kiek sukonkretinamas ir iš paryčių pereinama į rytą. Šiame laike svarbus nubudimas ir erdvės pokytis – iš sapno grįžtama į realybę („<...> Ir sapnas tirpsta, mesdamas mane <...>“⁸⁴). Nubudimas turi ir kitą svarbią reikšmę – nubundant kaskart prasidedama iš naujo („Čia bundu. / Čia mano kasdienio prasidėjimo vieta. <...>“⁸⁵). Nauja diena yra it naujas gyvenimas, kaip jau buvo minėta, prabudimas – tai tam tikra prisikėlimo išraiška. Šioje vietoje galima prisiminti Daujotytės mintį, kad subjektas kaskart pakartoja prisikėlimą to nesuvokdamas, kurią pastarosios eilutės kaip tik ir paneigia.

2.3.1. „Tarp tik ir tak“

Geriausiai Stankevičiaus poetinio pasaulio laiką nusako eilutės: „<...> Visa tai – mano laikrodžiai. / Tarp tik ir tak.“⁸⁶ Laikas, kuriame yra subjektas, netiksi sekundėmis – jis yra tarp jų. Kaip ir erdvė, taip ir laikas Stankevičiaus kūryboje pirmiausia nusako kalbančiojo laikyseną pasaulyje: svarbu tai, kaip subjektas patiria laiką, o ne pats išorinis laikas. Kaip teigė Brigita Speičytė: „Tai ir „aš“, tampantis laiku ir erdve, kurie yra, kaip tikintų Oskaras Milašius, pats Judėjimas, ir tėkmė, ir pastovumas, ir istorija, ir amžinybė kartu („gruntas“ iš ciklo „pozuuju paveikslui“). Ir išsiplečianti „aš“ sąmonė, tampanti ir „aš“, ir „kitu“ tuo pat metu, įgyjanti savitą žvilgsnio galią – kito žvilgsnį iš aukštai, kuriuo gali matyti ir kaip aš, ir kaip kitas („sargybiniai keičiasi“). Paprasčiau tariant, tai žvilgsnis, įveikiantis subjekto-objekto dualizmą“⁸⁷. Panaikinamas ne tik subjekto-objekto

⁸³ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Akis*, p. 6.

⁸⁴ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Tylos matavimo vienetai*, eil. „Kanonas“, p. 6.

⁸⁵ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*, eil. „Nuo pradžių“, p. 17.

⁸⁶ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Tylos matavimo vienetai*, eil. „Tylos matavimo vienetai. Laukimas“, p. 11.

⁸⁷ SPEIČYTĖ Brigita, „Signalas iš vadavietės Dailė“ in savaitraštis *Literatūra ir menas*, Nr. 3412, 2013–02–01. Prieiga per internetą: <http://literaturairmenas.lt/2013-02-01-nr-3412/520-knygos/794-brigita-speicyte-signalas-is-vadavietes-daile> [žiūrėta 2017–05–23]

dualizmas, bet ir laiko bei erdvės skirtis. Erdvėlaikis priklauso nuo subjekto žvilgsnio ir būtent toks jo suvokimas leidžia patį *aš* tapatinti su laiku ir erdve, t. y. *aš* atsisakydamas laiko ir erdvės, pats tampa laiku ir erdve. Kūrybos pradžioje skirtis tarp erdvių ir laiko aiškesnė, tačiau maždaug nuo kūrybos vidurio riba vis labiau nyksta.

Kalbant apie formalų, gramatinį laiką, Stankevičiaus kūryboje dominuoja būtasis laikas, tačiau čia irgi įvyksta tam tikros transformacijos: jis nereiškia vien praeityje vykusio veiksmo, o yra įrašomas į dabartį, t. y. reiškia praeityje vykusio veiksmo tąšą dabartyje. Kaip teigia Buberis: „Tikras stebiny yra trumpalaikis; gamtos esybė, ką tik man atsivėrusi abipusio poveikio paslapyje, jau tapo aprašoma, skaidoma, dedama šalia kitų, ji virto daugybės įvairių dėsnių sankirta.“⁸⁸ Tiek stebėjimas, tiek patyrimas yra laikini, tai laikiška dabartis. Galima teigti, kad Buberis skiria dvi dabartis: dabartišką ir amžiną. Dabartiška (laikiška) dabartis yra pasaulio stebėjimas ir patyrimas. Tik santykio užmezgimas ištirpsta amžinoje dabartyje. Buberis akcentuoja, kad „[d]abartis nėra nykstama ir praeinanti; ji laukia mūsų ir tęsiasi mums priešpriešiais. Objektas nėra trukmė; jis yra stagnacija, santūra, pertrūkis, sustabarėjimas, atsaja, santykio stygius, save pateikiančios esamybės stygius. Esybės gyvenamos dabartyje, objektai – praeityje.“⁸⁹ Objektai nėra tęstiniai, todėl jie lieka praeityje. Norint būti nuolatinėje dabartyje reikia užmegzti santykį. Laiko ir savęs paties laike tęstinumas įmanomas tik esant santykyje su kitu. Stankevičius įvardina laiką, kuriame yra lyrinis subjektas, būtuojų tęstiniu. Tai nėra ciklinis laikas, tai nuolatinis judėjimas tolyn, bet per praeitį, dabartyje esanti begalinė kartotė:

<...>

Man atrodo – jau esu tai patyręs...

(pamiršau, žodis užkrito – kaip ten mes ją
vadindavom jūsiškai?)

Žodžiu, atrodo, kad tai – tebevyksta...

<...>⁹⁰

Poezijos kalbantysis išgyvena *deja vu* būseną: tai, ką patiria dabar, jaučiasi patyręs kažkada anksčiau. Žodžiu *atrodo* reiškiamą abejonę, netikrumą, gal taip tik atrodo, kad tai jau vyko? Ankstesnėse knygose dar abejojama tokio vientiso, besikartojančio laiko galimybe, bet būtojo tęstinio laiko sąvoka įsirašo visoje knygoje *Kertinis skiemuo* ir yra viena pagrindinių gijų joje. Subjektas aiškiai suvokia savo bendrabuvimą būtajame tęstiniame laike:

⁸⁸ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 87.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 82.

⁹⁰ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*, eil. „Būtasis tęstinis“, p. 49.

<...>
Tuo pat metu man buvo šešeri,
Devyniolika,
Ir šeši šimtai devyniolika metų,
Ateitį suvokiau kaip praeitį,
Artimai pažinau žmones,
Kuriuos tik suaugęs
(arba tik numiręs) sutiksiu,
Žinojau tiesas,
Kurių ligi šiol tebeieškau nerasdamas...
<...>⁹¹

Laikas yra sumišęs, viskas vyksta vienu metu, ne vienas po kito. Šioje vietoje galima matyti dabarties, ateities ir praeities priklausymą vienai nuo kitos. Stankevičiaus laiko samprata labai fenomenologiška. Fenomenologijoje svarbi dabartis, kuri yra retencijos ir protencijos jungtis. Retencija – tai praeities užlaikymas: tai, kas patirta praeityje, nepraeina, o yra mūsų užlaikoma. Protencija – tai ateities lūkestis: ateities dar nėra, bet yra lūkestis, nukreiptas į ją. Edmundas Husserlis pateikia pavyzdį apie muziką, t. y. kaip mes girdime muzikos kūrinį. Iš tiesų kiekvieną akimirką girdime vis kitą natą, tad kyla klausimas, kaip viskas susiejama į bendrą harmoniją? Tai įvyksta būtent retencijos ir protencijos dėka: užlaikoma tai, kas buvo, ir laukiama to, kas dar tik bus. Dabartis nėra vienas konkretus taškas, ji susideda iš retencijos ir protencijos dermės.⁹² Kaip teigia Buberis, „[ž]mogus trokšta sklįsti laike, trokšta tąsos“⁹³, tačiau visgi žmogaus egzistencija pasaulyje yra laikina, tad Stankevičius kuria nenutrūkstantį asmens buvimą, kuriam būtinas kitas ir santykio su juo palaikymas. Tik Dievas yra tikras, nepajudinamas ir amžinas. Žmogus savo esybe toks nėra, tad bandoma jį įamžinti, nuolat tęsiant santykį su kitu.

2.3.2. Būtašis tęstinis

Būtojo tęstinio laiko sąvoka puikiai atspindi poezijos kalbančiojo egzistavimą dabartyje per praeitį („šliaužte per praeitį“⁹⁴, „ateitį suvokiau kaip praeitį“⁹⁵). Vėliau būtajį tęstinį keičia būtašis

⁹¹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*, p. 119.

⁹² HUSSERL Edmund, *Karteziškosios meditacijos*, iš vokiečių k. vertė Tomas Sodeika. Vilnius: Aidai, 2005, p. 36-70.

⁹³ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 180.

⁹⁴ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*, p. 88.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 119.

kartinis laikas, tačiau jis reiškia ne vieną kartą įvykusį veiksmą praeityje, koks yra įprastas būtojo kartinio laiko apibrėžimas, bet to veiksmo kartotę praeityje, dabartyje bei ateityje: „<...> Būtas is kartinis įsminga / Giliai į ateitį, ši / Upeliais plūsta atgal... <...>“⁹⁶ Būtojo kartinio laiko semantika išsiplečia, šio laiko veiksmožodžio formos įgauna papildomą reikšmę – atsiranda pasikartojimo sema. Būtas is tęstinis reiškia visa ko tąsą, t. y. kad viskas yra ta pati praeitis – į ją telpa ir dabartis, ir ateitis. Būtoju kartiniu laiku atskiriama praeitis, dabartis ir ateitis parodant, kad dalykai, kurie buvo praeityje, kartojasi dabartyje ir ateityje.

Nuo tarpinio laiko pereinama prie ištinio besikartojančio laiko sampratos. Laikas pradamas suvokti kaip gija, jungianti praeitį, dabartį ir ateitį į viena. Šioje vietoje kyla klausimas, jei laikas tampa vientisas, ar yra prasmė kalbėti apie laikiškumą apskritai? Ar tokiu atveju laikas neišnyksta, tapdamas vientisa gija be pradžios ir be pabaigos? Stankevičius savo kūryboje ir pats kelia šiuos klausimus:

<...>

Jeigu gyvenimas amžinas, kam tada man

Prakeikta nuojauta, nevalingas bėgimas dievop,

Nuolatinis rankų nusiplikimas

Kunkuliuojančiais rašto puslapiais –

<...>⁹⁷

Gyvenimo amžinumas suteikia ne tik pilnatvės, bet ir beprasmybės jausmą. Kokia belaikio pasaulio prasmė? Stankevičiaus belaikiam ir beerdviam pasauliui prasmę suteikia nuolatinis buvimas su kitu, t. y. buvimas *Aš-Tu* santykyje. Neteigiama, kad poezijos kalbantysis yra amžinas ir nesibaigiantis, o kalbama apie subjekto tąsą per kitus pavidalus. Belaikiškumas nurodo į nenutrūkstantį buvimą ir amžino pokalbio su kitais mezgimą. Laikiškumas pradamas suprasti kaip varžantis, neleidžiantis visko pamatyti iš karto, sudėliojantis pasaulį į buvusį, esamą ir būsimą:

<...>

Laikas –

Iš aukštybių nutįsęs

Pavadėlis ant mano kaklo,

Prityrus

Striptizo šokėja,

---

⁹⁶ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemo*, p. 78.

⁹⁷ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*, eil. „Tarpinės stotys. Apsėdimai“, p. 85.

Neleidžianti visko pamatyti iš karto,
Toksiškos dujos,
Sukeliančios hormonų gaisrus
Ir tęstinumo iliuziją:
<...>⁹⁸

Laikas palyginamas su toksiškomis dujomis, sukeliančiomis tęstinumo iliuziją. Šioje vietoje iškyla tikrumo klausimas: ar pasaulio tęstinumas yra tikras, ar tai tik iliuzija? Iliuzija jis yra tik buvimo laike atžvilgiu, tačiau jei nuo laiko atsiribojama, pasaulio tęstinumas įgauna begalinumo pobūdį. Sudėtinga ir beveik neįmanoma atsiriboti nuo laiko, nes žmogaus sąmonė, kaip teigė Husserlis, yra laikiška. Savo priklausomybę nuo laiko iš pradžių suvokia ir Stankevičiaus poezijos subjektas: „<...> Ko gero – užmigčiau, / Jei tik nustotų skaudėti, / Jei tik nustočiau tupėjęs pušy – / Tačiau neturiu laiko – / Esu grojamas keliais / Registras vienu metu... <...>“⁹⁹, visgi vėliau jis bando atsiriboti nuo laiko ir suvokti savo buvimą kaip nepriklausantį nuo jo: „Tiesiog leidžiuosi grojamas. / Stengiuos kuo geriau įsiminti save – / Juk paskui viskas beveik taip pat – / Tik dviem oktavom žemiau... // <...> // Tada jau – / Kai laikas manęs neturės.“¹⁰⁰, „<...> Pratinuos kuo rečiau alsuoti laiku <...>“¹⁰¹. Toks atsiribojimas nuo erdvės ir laiko, o tuo pačiu ir tapimas erdve bei laiku priveda prie svarbiausio principo Stankevičiaus kūryboje ir pagrindinės šio darbo temos – pokalbio kaip buvimo būdo.

---

⁹⁸ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*, p. 122.

⁹⁹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviete*, eil. „Tokata“, p. 31.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 32.

¹⁰¹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*, p. 123.

3. Pokalbis kaip buvimo būdas

Tiek poezijos kalbančiojo laikysena pasaulyje, tiek erdvė, kurioje jis egzistuoja, tiek laikas, kuriuo gyvena, buvo būtina įžanga į pokalbio situaciją. Subjekto savos tapatybės paieškos ir vieno *aš* nebuvimas atvedė į intersubjektyvų buvimą – vieno *aš* egzistavimo negalimybę ir galimybę būti *aš* tik su kitais ir tarp kitų. Bet kuriuo atveju būnant su kitais yra kuriamas tam tikras ryšys, tačiau Stankevičiaus poezijos kalbančiojo buvimas su kitu yra savo paties buvimo pagrindas. Poeto kūryboje išskirtinos dvi pokalbio situacijos: pokalbis su Dievu ir pokalbis su žmonėmis. Abi jos yra iš prieš tai jau aptartos Buberio *Aš-Tu* santykio sferos. *Aš-Tai* santykiuje, kaip teigė filosofas, neįmanomas betarpiškas buvimas ir pokalbio situacijos užmezgimas, jis įmanomas tik *Aš-Tu* santykiuje.

Šioje vietoje galima prisiminti tris Buberio išskirtas *Aš-Tu* santykio sferas, kuriose kuriasi santykio pasaulis: gyvenimas su gamta, su žmonėmis ir su dvasinėmis esybėmis. Santykis su gamta yra iki-kalbinis, su žmonėmis – kalbinis, o su dvasinėmis esybėmis – gimdantis kalbą, t. y. nėra aiškios kalbos susikalbėjimui, tačiau jos ieškoma. Stankevičiaus poezijoje kuriami santykiai yra sudėtingesni ir netelpa į Buberio schemą, tačiau ji yra kaip pagrindas, kuriuo remiantis galima juos atskleisti. Buberio įvardintą santykį su gamta Stankevičiaus kūryboje galima pakeisti subjekto santykiu su aplinka, kuris išsamiai buvo aptartas skyriuje „Erdvė“. Šiame skyriuje pirmiausia bus aptartas subjekto santykis su dvasinėmis esybėmis, kurių poziciją Stankevičiaus kūryboje užima Dievas. Paskui bus išskleistas pats komplikuočiausias *Aš-Tu* santykis su kitu asmeniu.

3.1. Pokalbis su dvasinėmis esybėmis: Dievas

Buberio įvardintas santykis su dvasinėmis esybėmis yra labiausiai neapibrėžtas. Santykiuje su žmogumi *aš* egzistuoja per kitą, nėra vieno *aš* savaime. O kaip egzistuoja *aš* santykiuje su Dievu? „Tačiau nors Dievas mus iš tikrųjų apglėbia ir mumyse gyvena, mes niekada neturime Jo savyje. Ir kalbamės su Juo tik tada, kai mumyse nutyla visos kalbos.“¹⁰² – teigia Buberis. Viena vertus, iš pradžių Dievas priartinamas prie santykio su žmogumi (pasakoma, jog jis gyvena mumyse, kad be mūsų nėra jo), tačiau vėliau patikslinama, jog Dievo gyvenimas mumyse nereiškia, kad mes turime jį savyje. Turėti kažką savyje – reiškia įforminti, įsisavinti. Dievas pats renkasi būti mumyse, taip apglėbdamas mus ir sukurdamas betarpišką santykį su mumis. Santykio su Dievu betarpiškumas Stankevičiaus poezijoje pasirodo tik kaip Buberio minimas apglėbimas, bet ne gyvenimas mumyse. Dievas yra visa regintis, nuolat stebintis į subjektą, tačiau nesantis jame. Svarbu atskirti santykio ir pokalbio situaciją: santykis su Dievu yra betarpiškas, Dievas visad apglėbęs žmogų, tačiau pokalbis

---

¹⁰² BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 171.

su juo vyksta tik tada, kai nevyksta su niekuo kitu, „kai mumyse nutyla visos kalbos“¹⁰³. Šiuo aspektu pokalbis su Dievu yra toks pat kaip ir pokalbis su žmogumi, nes tiek Dievas, tiek žmogus priklauso *Aš-Tu* santykiui, kuriame pokalbis su kitu galimas tik jame dalyvaujant betarpiškai.

Išskirtini keli pokalbio su Dievu būdai: tai kreipinys ir bekalbis buvimas. Tomas Sodeika pastebi, kad Buberis išryškina skirtumą tarp žmogaus pokalbio su savimi pačiu, t. y. vidinio monologo, ir pokalbio su Dievu. Jis išsako grėsmę pakeisti pokalbį su Dievu pokalbiu su savimi pačiu.¹⁰⁴ Koks yra tas tikrasis pokalbis su Dievu? Sodeika, aptardamas kabalistų doktriną, kuri yra svarbus Buberio filosofijos pamatas, sako, kad vienas iš būdų kalbėtis – tai malda, kuri „pirmiausia yra žmogaus *pokalbis* su Dievu, t. y. *kreipinys*“¹⁰⁵. „Kad sušvistų maldos žodžiuose slypinti vidinė šviesa, tie žodžiai turi būti tinkamai ištariami. O maldos žodžiai tinkamai ištariami tik tada, kai jie nebėra pasakojimai apie tuos ar kitus dalykus, o yra kreipinys.“¹⁰⁶ – patikslina filosofas. Pagrindine skirtimi tarp žmogaus pokalbio su savimi ir Dievu galima laikyti kreipimąsi į jį. Kalbant su savimi kreipimosi aktas nėra toks svarbus, visas vidinis monologas paremtas minčių srautu, pasakojimu, o būtent kreipimasis yra tas svarbiausias veiksnys, nurodantis skirtumą tarp pokalbio su savimi ir Dievu.

Stankevičiaus poezijos subjekto pokalbis su Dievu retai vyksta kreipimosi forma – tiesioginį kreipinį galima rasti vos keliuose eilėraščiuose („<...> Pamatyk mane pirmas – / Viešpatie“¹⁰⁷, „<...> Todėl tik sakau, kad nenoriu / Atilsio amžino, Viešpatie, / Aš dar nepavargau – / Aš dar toliau galiu eiti...“¹⁰⁸, „Esu velniškai geras / Tavo kareivis, Viešpatie – <...>“¹⁰⁹). Daug dažniau su Dievu esama bekalbiame buvime, kuris taip pat yra pokalbis, tik neišreikštas kalba. Kaip jau buvo minėta, Dievas visad apglėbia ir stebi subjektą, būtent jis yra ta ašis, į kurią pastarasis atsiremia. Antrojoje darbo dalyje buvo kalbėta apie Stankevičiaus poetinio pasaulio erdvėlaikio specifiką – tiek laikas, tiek erdvė yra tarpiniai ir nukonkretinami: erdvė tampa būseną, o laikas įgauna belaikiškumo pobūdį. Tad nors subjekto buvimas pasaulyje nesusaistytas nei laike, nei erdvėje, o ir pats subjektas yra išsiskaidęs, išsiasmeninęs, vienintelis Dievas visame šiame nevienalyčiame pasaulyje išlieka tikras ir stabilus pamatas, tas *Tu*, su kuriuo santykis niekad nenutrūksta. Pirmosiose knygoje dar ieškoma būdo kalbėti su juo, o vėlesnėse svarbiausiu tampa visad esantis jo buvimas bei apglėbimas. Dievo buvimo svarbą iliustruoja ir Stankevičiaus pasirinktas epigrafas iš poeto Marcelijaus Martinaičio eilėrašcio „Atmintys (III)“:

---

¹⁰³ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 171.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 62.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 28.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 29

¹⁰⁷ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Tylos matavimo vienetai*, eil. „Snaiperis“, p. 7.

¹⁰⁸ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviete*, eil. „Be metaforų“, p. 95.

¹⁰⁹ *Ibid.*, eil. „Ryšys su vadaviete“, p. 96.

*Pasaulį išvydom neįmanomai kvapnu.
Neįmanoma saulė mums švietė virš neįmanomos pievos.
Kur praregėjom gyvenimą, kaip neįmanomą sapną,
Įmanomas buvo tik Dievas.¹¹⁰*

Nors, atrodo, Dievo figūra yra labiausiai neapibrėžta, visgi jis suvokiamas kaip tas, kurio įmanomybe lengviausia įtikėti. Šiame Martinaičio eilėraštyje yra sumenkinama rega, kuri apgaulinga, ir, nors akimis regime viską, nereiškia, kad tai, ką regime, yra tikra. Vienintelis tikras visame šiame neaiškiamame pasaulyje lieka Dievas. Ne veltui Stankevičius pasirinko būtent šį epigrafa, kuris puikiai nusako ir jo poezijos subjekto santykį su Dievu. Kaip pastebi Sodeika: „Anot Buberio, ortodoksiškasis judaizmas iškreipė tą pirmąją dialoginį santykio su Dievu pobūdį. Tačiau tai ne tik judaizmo bėda. Visose religijose galima pastebėti iš esmės tą pačią tendenciją – norą susitikti su Dievu anapus pasaulio.“¹¹¹ Dievas palaiko su subjektu santykį pasaulyje, t. y. ten, kur yra ir subjektas – pokalbiui vystyti nereikia išeiti anapus pasaulio. Sodeika pasaulį įvardina Dievo kreipiniu: „Pasaulis yra Dievo kreipinys, ir, gyvendami šį pasaulį, atsakome į tą kreipinį, o, nusigręždami nuo jo, nusigręžiame nuo Dievo, kuris pasauliu kreipiasi į žmogų.“¹¹² Žmogaus buvimas pasaulyje yra Dievo kreipinys į žmogų ir jau vien esant pasaulyje vyksta komunikacija su Dievu.

3.1.1. Klausau, vadinasi, esu

Kaip teigė Buberis: „Pasaulis yra ne Dievo žaidimas, jis yra Dievo likimas. Tai, kad esti pasaulis, kad esti žmogaus asmuo, kad esi tu ir aš – visa tai turi dievišką prasmę.“¹¹³ Stankevičiaus poetiniame pasaulyje Dievas yra esminis pasaulio pamatas – tik jis gali duoti leidimą kalbėti, o kadangi kalbėjimas yra svarbiausia buvimo gija, tai ir būti: „<...> Klausau, vade, tik leisk man veikti, / Klausau, pone, tik leisk pagaliau man kalbėti, / Pagaliau turėti ką pasakyti / Nuo Tavęs tikro – <...>“¹¹⁴. Subjekto noras priminti, kad jis klausos, pabrėžia, kad pagrindinė juslė santykiyje su Dievu yra būtent klausos. Kaip jau buvo minėta, Buberis taip pat išryškina klausos svarbą prieš regą, nes regint matomas tik paviršius:

¹¹⁰ STANKEVIČIUS, *Kertinis skiemuo*, Stankevičius cituoja poeto Marcelijaus Martinaičio eilėrašį „Atmintys (III)“, p. 41.

¹¹¹ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 61.

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ *Ibid.*, p. 148-149.

¹¹⁴ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviete*, eil. „Ryšys su vadaviete“, p. 96.

<...>

Vis dar klausau, vade,
Vis dar klausau, pone,
Mano gelmėse sprogstančių pasaulių,
Sproginėjančių pumpurų,
Burbulų – ilgalaikio lietaus balose,
Atmesto ryšio pypsėjimo ragelyje,
Aparato tuksėjimo, palaikančio gyvybę
Velniškai geram Tavo kareiviui,
Vėjo klausau per naktis, Mozarto
Ir kitų Tavo ryšininkų,

Stuksenančių Morzės laiškais

Man į smilkinius...

<...> ¹¹⁵

Pirmiausia, pasaulis patiriamas ir santykis su Dievu palaikomas klausos pagalba. Būtent klausymas yra pamatas dialogui megztis: santykis egzistuoja tol, kol klausau ir esu klausomas, tik „nusigręžus“ nuo kito ne rega, o klausia santykis nutrūksta. Kiekvienas garsas yra Dievo ryšio palaikymo su subjektu įrodymas, tad lygiai taip pat ir kalbantysis nori priminti Viešpačiui, jog yra nuolatiniam santykiuje, jog visad klauso, net jei tiesioginis kalbėjimas ir nevyksta. Stankevičiaus poezijos kalbantysis laiko Dievą svarbiausiu atramos tašku, be kurio neįsivaizduojamas nei pasaulio, nei paties subjekto buvimas. Pats poetas teigė, kad kažkas šiame pasaulyje turi būti tikra ir nepajudinama.¹¹⁶ Kaip jau buvo minėta praeitame skyriuje, Stankevičiaus kūryboje tai yra Dievas. Žmogaus santykiui su Dievu įvardinti poetas pasirenka kareivio metaforą:

<...>

Man ramiau, kai primenu sau –
Esu velniškai geras, bet vis dar
Tavo kareivis, Viešpatie,

---

¹¹⁵ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviete*, eil. „Ryšys su vadaviete“, p. 98-99.

¹¹⁶ „Pokalbis su poetu Rimvydu Stankevičiumi, I dalis“, poetas Rimvydas Stankevičius atsako į Benedikto Januševičiaus klausimus apie naują eilėraščių rinkinį „Šermuonėlių mantija“, in interneto tinklapis *Tekstai TV*, 2017–05–16. – 26:37 min. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=jVfnz53aQ5k> [žiūrėta 2017–05–23]

Man ramiau, kai primenu Tau,
Kad vis dar klausau...¹¹⁷.

Subjektas yra Viešpaties kareivis žemėje. Kaip teigė Buberis: „Tad Dievas – galėtume sakyti – sueidamas į santykį su žmogumi, atsineša į tą santykį ir savąjį absoliutumą. Todėl žmogus, kuris kreipiasi į Dievą, neprivalo nusigręžti nuo visų kitų *Aš-Tu*-santykių (*Beziehung*): jis atneša Jam visus tuos santykius ir leidžia jiems nušvisti „Dievo Veido akivaizdoje“.¹¹⁸ *Aš* visad yra santykyje su Dievu, tačiau ne visada pokalbyje. Būtent santykis, o ne pokalbis yra svarbiausias aspektas kalbant apie subjekto ir Dievo ryšį. Kalbančiajam reikalingas pri(si)minimas, kad santykis nenutrūko. Būtent kalba jis primena sau ir Dievui, kad yra ištikimas jo kareivis ir vis dar klauso. Klausymas čia nurodo nenutrūkstantį ryšį: net jei nekalbu ir nesu pokalbyje, aš klausau – esu santykyje.

3.1.2. Santykio atrastis

Santykis su Dievu užmezgamas, o juo labiau jo svarba suvokiama ne iškart. Pirmiausia ieškoma ryšio su Viešpačiu, kuris suprantamas kaip kažkas, kas neišvengiamą subjekto vienetę paverčia įmanoma būti. Dievas visad yra kažkur šalia arba tiksliau sakant – *tarp*: „<...> Kodėl nemato kiti / Tarp skiemenų, tarp eilučių / Tos sidabrinės miglos, / Kuri man visada potekstėj reiškia Dievą? <...>“¹¹⁹ Dievo buvimas nėra konkretus, bet visad jaučiama jo valia: „<...> Ten, toje tamsoje (save atpažįstu iš pušų / Spyglių kvapo) esu apuokas, Dievo valia / Įgarsinantis dejones <...>“¹²⁰, tad ryšys su juo yra toks pat natūralus kaip ir vienetė, kurios motyvas bus aptartas kitame poskyryje. Stankevičiaus poezijos kalbančiojo santykis su Dievu užsimezga pamažu, tai lėtas procesas, kuris tęsiasi nuo pat kūrybos pradžios:

Daug tikėjausi iš komunikacijos –
Maniau – Dievas įsimes į mane,
Kaip kitados – į krūmą Mozės akivaizdoje,
Nedelsdamas puls daryt manimi
Savo darbus, ims šėlti kraujyje...

<...> ¹²¹

¹¹⁷ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviute*, eil. „Ryšys su vadaviute“, p. 99.

¹¹⁸ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 197.

¹¹⁹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadaviute*, eil. „Rašalas“, p. 26.

¹²⁰ *Ibid.*, eil. „Tokata“, p. 29.

¹²¹ *Ibid.*, eil. „Įėjimai. Kraujosruvos“, p. 54.

Iš pradžių poezijos kalbantysis Dievo buvimą jame įsivaizduoja kaip tam tikrą iš išorės gautą dovaną, kaip antai, komunijos metu. Tačiau vėliau suvokia, kad santykį su Dievu reikia kurti, kad jis niekad neįsimeta į žmogų. Kaip jau buvo minėta skyriaus pradžioje, Stankevičiaus poezijos subjektas neturi Dievo savyje – Dievas apglėbia jį ir visad stebi, bet nėra jame. Buberis, gilindamasis į dialogo filosofiją, pirmiausia kalbėjo apie žmogaus ir Dievo pokalbio galimybę, kurią atrado chasidizme. Nors, pradėdamas nuo chasidizmo, filosofas kalba apie dialogą apskritai. Stankevičius, pradėdamas nuo santykio bei pokalbio su Dievu, pereina prie pokalbio su žmogumi – dialogo su vienoje ontologinėje plotmėje esančia būtybe, nes su Dievu kalbantysis visad esti būties ir būtybės santykiu, kuris, kad ir koks svarbus bebūtų, neišpildo žmogaus buvimo.

3.2. Pokalbis su kitu: mirusieji

Santykis su Dievu yra žmogaus buvimo pagrindas, tačiau vien tokio santykio žmogui nepakanka. Ar galima teigti, kad Dievas žmogaus neužpildo? Ir taip, ir ne. Viena vertus, Dievas yra begalinė pilnatvė ir negali neužpildyti žmogaus. Tai, kad Dievas jo neužpildo, paneigtą Dievą kaip pilnatvę. Tačiau, kita vertus, Dievo ir žmogaus santykis yra būties ir būtybės santykis. Kaip nurodo Antanas Maceina, jei Dievo ir žmogaus santykis būtų dviejų būtybių santykis, tai jie turėtų būti vienoje ontologinėje plotmėje.¹²² Bet „*Dievas taip santykiauja su žmogumi, kaip būtis su būtybe*. Tai reiškia: Dievas yra žmogaus buvimo pagrindas, o žmogus Dievo atžvilgiu yra pagrįstasis buvimas.“¹²³ – teigia filosofas. Žmogus visada yra santykiyje su Dievu, tačiau jam reikalingas ir būtybės santykis su būtybe – santykis su tuo, su kuo jis yra vienoje ontologinėje plotmėje.

3.2.1. Kalbėjimo sąmoningumas

Vienas iš svarbiausių dalykų žmogaus santykiui su žmogumi apibrėžti yra kalba. Ja žmogus suvokia pasaulį, perduoda savo patirtis kitiems, jis nuolat yra kalboje, net mąstymas yra kalbinis. Kaip jau buvo minėta darbo teorinėje dalyje, Hansas-Georgas Gadameris teigia pokalbį esant kalbėjimo tikrove, o svarbiausias pokalbio elementas yra kalba. Žmogus taip pat mąsto kalba, jo santykis su kitu ir pasauliu paremtas būtent ja. Kalba apibrėžtas žmogaus santykis su kitu žmogumi, rodos, turėtų būti aiškiausias, bet Stankevičiaus kūryboje jis yra pats komplikuočiausias. Pirmiausia taip yra todėl, kad poezijoje beveik nėra tiesioginio santykio su kitu, t. y. santykio su gyvaisiais. Pagrindinis subjekto santykis yra su mirusiais. Santykis su dvasinėmis esybėmis, anot Buberio, yra nebylus, bet gimdantis kalbą, t. y. ieškoma tinkamos kalbos kalbėti. Santykis su žmogumi įgyja kalbinį pavidalą, tačiau čia iškyla klausimas, ar mirusiuosius galima tapatinti su žmogumi, t. y. ar *aš* santykis su kitu asmeniu yra tapatus *aš* santykiui su mirusiuoju?

Stankevičiaus poezijos kalbančiojo santykis su mirusiais yra tarp antrojo ir trečiojo Buberio įvardintų santykių: viena vertus, mirusieji yra žmonės, tad nors tiesioginis dialogas nebėra įmanomas, su jais užsimezgęs ryšys jiems mirus nenutrūksta ir jam palaikyti reikalinga kalba. Kita vertus, tai jau mirę, išėję žmonės, tad jie nėra tapatūs gyviesiems, o priartėja prie dvasinių būtybių, todėl tas santykis sunkiai nusakomas, jam palaikyti ieškoma kitokio kalbėjimo būdo, savitos kalbos.

Įvadu į pokalbį su mirusiais galima laikyti knygoje *Patys paprasčiausi burtažodžiai* esančius ciklus „Statulos“ ir „Kalbelės“. Kalbelės turi konkrečias funkcijas: jos skirtos ne pokalbiui

---

¹²² MACEINA Antanas, *Religijos filosofija*, in *Raštai 1908–1987*, T. 7, sud. A. Rybelis. Vilnius: Mintis, 1994, p. 21-31. Prieiga per internetą: <http://maceina.lt/pdf/religijosfilosofija.pdf> [žiūrėta 2017-05-23]

¹²³ *Ibid.*, p. 26

vystyti, o yra apibrėžtos, turi paskirtį („Kalbelė, padedanti pabudus prisiminti sapnus“, „Kalbelė, padedanti sau atleisti“, „Kalbelė, padedanti pasišaukti į pagalbą mirusiųosius“ etc.). Pirmiausia bandoma kalboje aptikti tam tikras galias, kalbą paversti burtažodžiais. Tam, kad kalba įgautų tam tikrą funkciją, nereikia ypatingų žodžių, svarbiausia yra tai, kaip sakoma, o ne kokie žodžiai sakomi. Tai gerai iliustruoja eilėraštis iš knygos *Laužiu antspaudą*:

<...>

Močiutė maldas mokėjo geriau
Už patį Dievą, bet griaudžiojant ir žaibuojant,
Bijant ir meldžiantis, kad nesudegintų,
Ji imdavo keistai džiazuoti –
Praleisdavo kai kurias maldų eilutes,
Kai kurias jungdavo į vieną,
Nukąsdavo skiemenis,
Pagardindavo ūksmais ir dejonėmis,
Ir žaibai artyn neidavo –

<...>¹²⁴

Svarbu tinkamai sudėlioti žodžius, kad jie įgautų galią. Reikia žinoti „kalbos receptą“: burtai slypi ne konkrečiuose žodžiuose, o jų dermėje. Martinas Heideggeris, teigdamas, jog „[k]alba yra būties namai“¹²⁵, pirmiausia fiksuoja būties pranešimus poezijoje. Poetus jis įvardina kaip pastogės saugotojus ir teigia, jog jie „duoda būčiai kalbą ir išsaugo ją kalboje“¹²⁶. Poezijai kalba nėra įrankis, o būtent poezija daro kalbą galima, t. y. poezija yra ta terpė, kurioje kalba skleidžiasi kaip buvimo galimybė – tampa svarbu, kas ir kaip sakoma, ne vien tai, kad sakoma. Stankevičius akcentuoja *kaip* aspektą – tik žinant, kaip sudėti žodžius, įmanoma kalbėjimą paversti apeigomis, žodžius – burtažodžiais. Jis pats pavadina poezijos kalbą mįslėmis: „<...> 4. Mano poezija yra mįslės, kurias mes kartu / Turime įminti. (Kalbėtojas privalo / naudoti kalbą miglotą, kad tiesa / būtų paslėpta nuo nevertųjų akių. Neretai / ir savųjų.) <...>“.¹²⁷ Burtažodžiai, miglota ir neaiški kalba kuriama sąmoningai. Ne kiekvienas turi galią burti, kaip ir ne kiekvienas supranta burtažodžius. Burtai yra sutartiniai ir vadinami „<...> burtais tol, kol / Supratimą įgyja daugelis <...>“.¹²⁸ Stankevičius savo

¹²⁴ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*, eil. „Prologas“, p. 10.

¹²⁵ HEIDEGGER Martin, „Apie humanizmą“ (iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris), in *Gėrio kontūrai*, sudarė autorių kolektyvas. Vilnius: Minties leidykla, 1989, p. 225. – 224-261 p.

¹²⁶ SVERDIOLAS Arūnas, *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos –1*, Sverdiolas cituoja Heideggerį, p. 147.

¹²⁷ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Patys paprasčiausi burtažodžiai*, eil. „Patys paprasčiausi burtažodžiai“, p. 50.

¹²⁸ *Ibid.*

kūryboje nebando išeiti už kalbos ribų, jis pačioje kalboje ieško tam tikrų galių, kurios atsiskleidžia mokant tinkamai kalbėti, dėlioti žodžius:

<...>

Žodžių galios nieks niekada netyrė –
Nors pasauliui žinoma, kad esama lūpų,
Kuriose jie virsta burtažodžiais. Kuriose jie
Žudo, prakeikia, atmeldžia, prikelia, gydo ir saugo.
Ir luošina.
Ir išvaro iš proto.

Mes nė velnio neišmanome apie žodžius, tiksliau
Apie tai, kas glūdi po žodžių lukštu. Mes nemokam
Kalbėti, kalbėtis.

Žodžiai tėra tik laukinių paukščių pulkai,
Kuriuos vaikomės net nesitikėdami
(net nenorėdami) pagauti.

Ką patys kalbame, nesuprantame:

Mene, mene, tekkel. Parsin¹²⁹.

<...>¹³⁰

Prie to, kaip kalbama, prisideda ir to, kas kalba, svarba. Žodžiai – tik išorinis pavidalas, reikšminga ne tai, ką jie patys savaime reiškia, bet kokias prasmes kuria kalbėjimo situacijoje. Kalba turi būti sąmoninga, nes tik sąmoningu kalbėjimu žodžiams įmanoma suteikti galią. Pirmiausia poezijos kalbantysis aptinka kalbos galias, paskui jau kuria pokalbį su kitu. Ne veltui ir eilėraštyje žodis *kalbėti* yra prieš žodį *kalbėtis* („Mes nemokam / Kalbėti, kalbėtis.“) – kad būtų galima kalbėtis, reikia išmokti kalbėti.

---

¹²⁹ Biblijoje pasakojama istorija apie karalių Belšacarą, kuriam puotaujant ir geriant iš Jeruzalės šventyklos indų pasirodė ranka ir užrašė šiuos žodžius. Pranašas Danielius juos išaiškino taip: „²⁵ Štai kas parašyta: ‘Mene, mene, tekkel, uparsin’. ²⁶ Tokia jų reikšmė: ‘Mene’ – Dievas suskaičiavo tavo karalystės dienas ir jas užbaigė; ²⁷ ‘Tekel’ – esi pasvertas svarstyklėmis ir rastas per lengvas; ²⁸ ‘Peres’ – tavo karalystė padalyta ir atiduota medams ir persams!“ Šie žodžiai reiškia Dievo bausmę už nepagarbą jo karalystei. (BIBLIJA, Senasis Testamentas, Naujasis Testamentas, penktas pataisytas leidimas. Vilnius: Tikėjimo žodis, 2007, Senasis Testamentas (ST), Danieliaus pranašystė (Dan), Dan 5, 25-28, p. 1010.)

¹³⁰ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Patys paprasčiausi burtažodžiai*, eil. „Patys paprasčiausi burtažodžiai“, p. 51.

Iš pradžių tas *kitas*, su kuriuo pradedamas megzti dialogas ir kuriamas pokalbis, yra statulos. Subjekto pokalbiuose su jomis svarbus kreipinys, santykio mezgimas tiesiogine kalba: „Ar labai pavargai? / Visada ant šelmens, visada per / Ankštoje celėje. <...>“¹³¹, „<...> – Ačiū už rožę iš tavo vainiko – – / – – – Niekada jos tau negrąžinsiu.“¹³², „Man patinka. / Tavo Dievas tikrai moka juoktis. <...>“¹³³ etc. Kam subjektui reikalingi pokalbiai su statulomis? Statulos yra tai, kas sukurta, pastatyta žmogaus, tačiau jos savo buvimu steigia naujas prasmes, įprasmina kažką, kas yra virš-žmogiška. Tai erdvė tarp kalbėjimosi su dvasinėmis esybėmis ir žmogumi. Statula, įforminanti Šv. Mergelę ar Mozę, suteikia galimybę žmogui kalbėtis su tam tikru Šv. Mergelės ar Mozės pavidalu.

Kalbant su statulomis naudojama kalba ir, nors nėra užmezgamas toks santykis, koks su žmogumi, subjektas kreipiasi į jas lyg jos būtų žmonės. Visa ši knyga ir pokalbiai su statulomis, taip pat ciklas „Kalbelės“ yra bandymas ieškoti tinkamų žodžių, išmokti kalbėti, kad galima būtų kalbėtis. Ne veltui po knygos pavadinimu parašyta „poetinės apeigos“, taip išryškinant suteikiamą dėmesį ir svarbą žodžiams. Kalbėjimas su statulomis ir kalbelės yra tik įvadas į santykio kūrimą. Jomis dar nekuriamas santykis, kiekviena jų turi aiškią funkciją, tačiau tokia funkcionali kalba negali kurti santykio, nes yra aišku, kada ir kam galima ja kalbėti. Pokalbio situacija yra kitokia: joje svarbus vyksmas, neaišku, kaip pokalbis prasidės ir kaip baigsis, jame svarbus kalbančiųjų buvimas, pats pokalbis kaip pokalbis, o ne kalba kaip funkcija, turinti aiškią paskirtį, kaip kad Stankevičiaus kalbelės.

3.2.2. Nuo kalbėjimo prie kalbėjimosi

Svarbiausi poezijos subjekto „pašnekovai“ yra mirusieji. Nuo pat kūrybos pradžios svarstoma apie jų pasaulį, kuris tapatinamas su gyvųjų: „<...> Kaip danguje, taip ir žemėj / girdis, kaip pašalas eina, / kaip girgžda laikas, / girdisi – / girgžda varteliai. // Kaip verkia mirę? / Jie labai lėtai atsimerkia, / paklauso, ar niekas negirdi, / ir verkia.“¹³⁴ Vėliau santykis vis labiau artinamas: „<...> Ir spaudžias arčiau vienas kito į krūvą visi / Trys gyvieji ir tuzinas mirusiųjų“¹³⁵, vis mažėja atstumas tarp gyvųjų ir mirusiųjų.

Iš pradžių antspaudas, skiriantis gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius, laužiamas nedrąsiai, svarbiausias tikslas yra užmegzti santykį. Anksčiau poezijos kalbantysis mirusiuosius įsivaizdavo kaip esančius kažkur atskirai nuo jo, dabar jis išleidžia juos tą tikrovę, kurioje egzistuoja. Svarbus

¹³¹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Patys paprasčiausi burtazodžiai*, eil. „Statulos. Mozė Arkikatedros Bazilikos frontonas“, p. 16.

¹³² *Ibid.*, eil. „Statulos. Šv. Mergelė Marija (Šilutės bažnyčios frontonas)“, p. 25.

¹³³ *Ibid.*, eil. „Statulos. Šv. Pranciškus (Elektrėnų kapinės)“, p. 41.

¹³⁴ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Randas*, eil. „Varteliai“, p. 18.

¹³⁵ *Ibid.*, eil. „Dingusiųjų yra karalystė“, p. 35.

subjekto bandymas žūtbūt palaikyti santykį su žmogumi, net jei fiziškai jo nebėra, atsiskleidžia knygos *Laužiu antspaudą* eilėraštyje „Pigiausiu tarifu“:

<...>

Sako, jeigu turi kam papasakot
Savo sapnus – dar nesį vienišas...

Todėl ir skambinu, nepaisydamas trukdžių
Nepaisydamas įkyraus tų kapelių birbimo:
„Sujungimas negalimas, prašome
Patikrinti numerį“...

Neturėjau daugiau kam, tai ir paskambinau,
Neturėjau daugiau ką veikt, tai ir paskambinau,
Neturėjau daugiau kur dėtis, tai ir paskambinau,
Nejučia užkliudžiau tamsoje varpo virvę –
– Tai ir paskambinau, skambinu – – –

– – – –

Žinojau, kad pakelsi –
Žinau, kad tokiems kaip mes net ir po to,
Net ir ten –
Kartais pasitaiko nemigų.

<...>¹³⁶

Skambutis mirusiajam tik patvirtina, koks kalbančiajam svarbus ryšys su žmogumi. Mirtis nėra kliūtis ryšiui palaikyti, dialogui kurti. Subjektas yra desperatiškas, jis pripažįsta, kad neturėjo kam, neturėjo kur dėtis, tai ir paskambino. Ir nors gyvieji sako, kad sujungimas negalimas, jis tiki, kad prisiskambino, kad ryšys nenutrūko. Brūkšniai, esantys eilėraštyje, žymi mirusiojo atsakus, žodžius, kuriuos girdi kalbantysis, bet kurių neįmanoma įžodinti. Tai patvirtina ir kelios eilėraščio eilutės, kur kalbantysis patikslina, ką turėjo omenyje, lyg kažkas būtų jį ne taip supratęs: „<...> Lieka pagalvė šlapia nuo prakaito – – – // – – – – Nuo prakaito, sakau, ne nuo ašarų <...>“¹³⁷, „<...> Tu tik

¹³⁶ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*, eil. „Pigiausiu tarifu“, p. 29-30.

¹³⁷ *Ibid.*, p. 28-29.

šniokšk į ragelį – aš išsiversiu – – – // – – – – Išsiversiu, sakau, ne išsiverksiu – <...>¹³⁸. Brūkšniai čia nereiškia nutylėjimų, o yra tai, ko neįmanoma užrašyti, ką girdi tik subjektas, gebantis susikalbėti su mirusiuoju.

Kalbantysis tapatinasi su mirusiaisiais – tai patvirtina įvardžio *mes* vartojimas („tokiems kaip mes“). Visoje Stankevičiaus kūryboje galima matyti bandymą sugyventi mirusiuosius, taip tik dar labiau prisitraukiant, priartinant juos prie gyvųjų pasaulio. Vis kartojama, kad jie tokie patys kaip gyvieji, kad jų pasaulyje veikia tokios pačios taisyklės: „Jie šypsosi, tuokiasi, / groja akordeonais, / ypač dažnai mėgsta tarnauti / kariuomenėje, / sėdėti išsipuošę prie stalo... <...>¹³⁹ Eilėraštyje teigiama, jog jei turi kam papasakoti sapnus, nesi vienišas. Viena vertus, galima teigti, kad subjektas nėra vienišas – jis skambina bičiuliui, tačiau, kita vertus, jis skambina mirusiam bičiuliui. Iš visų tų, kam gali paskambinti, jis renkasi mirusį draugą. Tai įrodo, kad kalbantysis yra vienišas šiame pasaulyje.

3.2.3. Pokalbiai pasaulio vienatvėje

Kodėl subjektas ieško žmogiško ryšio pirmiausia tarp mirusiųjų, o ne tarp gyvųjų, tarp statulų, o ne tarp žmonių? Čia svarbi kalbančiojo užimama pozicija, kuri buvo plačiai aptarta antrajame skyriuje: jis yra išsiskaidęs, nevientisas, neradęs savęs, negalintis užmegzti ryšio su žmonėmis, nes nesijaučia jų dalimi – gyvieji jo nesupranta. Subjektas vienišas tarp gyvųjų, todėl ir pradeda gręžtis į mirusiųjų pasaulį. Buvimas vienam neįmanomas, svarbu būti santykiyje su kuo nors, nes, kaip jau buvo minėta, tik buvimas santykiyje daro galimą *aš* buvimą apskritai. Tad, atsiribodamas nuo gyvųjų, subjektas palaiko pokalbį su mirusiaisiais. Subjekto vienatvės esamame pasaulyje motyvas plėtojasi visoje Stankevičiaus kūryboje:

<...>

Šiaip neblogi buvo

laikai –

tik tie sniegai ir

aklieji...

O kita

man atminty išliko lyg

obuoliai,

¹³⁸ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*, p. 29.

¹³⁹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Tylos matavimo vienetai*, eil. „Visa tiesa apie mirusiuosius“, p. 31.

tiksliu, lyg jų kvapas
statinėje,
kurioj obuolių
nėra.

Klausiat, kas valdė?

Kaip ir dabar –
vienatvė.

<...>¹⁴⁰

Svarbiausia čia vienatvė, kuri atsikartoja ir toliau: „<...> Nesudaužomas luobas tylos, nebėra išėjimo iš sąmonės vienkiemio – / Dievas matė, aš stengiaus, bandžiau, bet, matyt, / iš tiesų negaliu.“¹⁴¹ Poezijos kalbantysis užstrigęs savoje vienatvėje, netgi tiksliau būtų sakyti vienišume. Jį supa daiktai, bet daiktiškas pasaulis tik dar geriau atskleidžia vienatvės motyvą: namai be galo tušti, tik „<...> [t]rumpam suklūsta namai / mano gyslose užėsi kraujo pažinę <...>“¹⁴². Jie karaliauja patys, subjektas jiems nereikalingas. Įvyksta tik trumpas sujungimas tarp jų, tačiau kalbantysis vis tiek jaučiasi svetimas ir vienišas.

Kalbantysis suvokia savo vienatvę ir nuo pat pirmosios knygos bando užmegzti ryšį, palaikyti pokalbį su kuo nors kitu. Pirmiausia tas kitas yra Dievas. Nors jo buvimas ir ryšio su juo palaikymas tęsiasi visoje kūryboje, visgi ryškiausias jis yra pirmosiose knygose. Vėliau Dievas atrastas, ryšys su juo užmegztas – jis lieka nuolatiniu subjekto stebėtoju. Kalbančiojo vienatvė yra neišvengiama – ji tęsiasi nuo pat vaikystės („<...> Tu vaikas. Vienas trijų / kambarių bute. / Palindęs po antklode. // Savimi šildantis tamsą.“¹⁴³), tačiau iš tiesų yra amžina, neturinti nei pradžios, nei pabaigos:

<...>

Nesijuok –

Ir tau tas pats bus –

Pabusi silpnutis savęs

Sugrot nepajėgiantis –

Tada jau manęs klausinėsi

---

¹⁴⁰ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Tylos matavimo vienetai*, eil. „Laikmetis“, p. 22-23.

¹⁴¹ *Ibid.*, eil. „Tarpmiestinis“, p. 27.

¹⁴² *Ibid.*, eil. „Namai“, p. 29.

¹⁴³ *Ibid.*, eil. „Tylos matavimo vienetai. Baimė“, p. 13.

Kodėl tavoji vienatvė

Už tave vyresnė. O aš

Jau snigsiu...¹⁴⁴

Vienatvė yra senesnė už asmenį, tai nėra laikinai trunkanti būseną – tai kažkas amžino. Asmens gali nebelikti, bet vienatvė liks. Vienatvės jausmas yra dar iki paties subjekto buvimo. Jis atėjęs per kitas epochas, laikus, žmones. Svarbu pabrėžti, kad vienatvė Stankevičiaus kūryboje yra kaip neišvengiamybė, bet ji netrukdo palaikyti pokalbio su kitais. Asmuo pats savaime yra vienišas, bet jo buvimas yra galimas tik su kitu ir per kitą.

Martinus Buberis, kalbėdamas apie „bylojantį tylėjimą“ užsimena apie tam tikrą erdvę, kurią pavadina „pasaulio vienatvė“: „Įsivaizduokime du vyrus, sėdinčius greta kažin kur pasaulio vienatvėje.“¹⁴⁵ Toji erdvė nėra fizinė ir konkreti, ji panašesnė į būseną. Buberis pasirenka būseną išreikšti per erdvę. „Pasaulio vienatvė“ galima būtų pavadinti vienišumu: tai nėra žmogaus akistata su pasauliu, kai jis vienas kokioje nors didžiulėje erdvėje (pavyzdžiui, dykumoje), tai žmogaus buvimas tarp žmonių, įprastoje erdvėje, bet pasaulio vienatvės, t. y. vienišumo patyrimas. Jis svarbus todėl, kad būtent buvimas vienišumo būsenoje leidžia aptikti santykį su kitu, atrasti kažką, kas leistų išėiti iš tos pasaulio vienatvės. Stankevičiui tai pirmiausia yra mirusieji.

Kaip viename interviu sakė poetas: „Kažkada rašiau, kad jaukinuosi [mirtį]. Dabar sulaužiau antspaudą ir mirtį palikau ramybėje. Dabar užsiimu burtais. Burtažodžiai kalba jau ne apie mirtį, bet apie galimybę su ja susigrumti ir nugalėti. Argi tai nėra kiekvieno poeto svajonė? Jėzui tai pavyko. Tikiu, kad žodžiai, ištarti su tikėjimu ir tam tikra intonacija, veikia kaip burtažodžiai.“¹⁴⁶ Prisijaukinus mirtį dabar bandoma ją nugalėti. Pergalei prieš mirtį pasitelkiamas žodis: kol kartoji tu ir kartoja tave, tol esi gyvas. Tai nėra fizinis mirties įveikimas, bet galimybė ir toliau išlikti esant pokalbiu. Jei „<...> [n]esugebame valdyti savo / Demonų, tad išmokime su jais bent jau / Kalbėtis. <...>“¹⁴⁷ Kalba yra kaip tam tikra apsauga: kai išmoksti kalbėti(s), užmezgamas santykis, visa tai, kas nepažinu, tampa sava. Sugyvinus mirusiuosius su jais palaikomas kalbinis ryšys, nes žmogus yra kalbinė būtybė ir tam, su kuo negali susikalbėti, vis vien ieško žodžių. Kalbant ir kalbantis, mezgant santykį su mirusiais prisijaukinama ir mirtis. Ji nebeatrodo nei gąsdinanti, nei anapusinė.

¹⁴⁴ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Patys paprasčiausi burtažodžiai*, eil. „Mokymasis skaičiuoti. Trisdešimt šeši“, p. 40.

¹⁴⁵ BUBER Martin, *Dialogo principas II: Dialogas. Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai*, p. 50.

¹⁴⁶ „Rimvydas Stankevičius: „Mirtį palikau ramybėje. Dabar buriu““, poetą Rimvydą Stankevičių kalbina Jurga Petronytė, in dienraštis *Vakarų ekspresas*, 2009–08–21. Prieiga per internetą:

<http://www.ve.lt/naujienos/kultura/kulturos-naujienos/rimvydas-stankevicius-mirti-palikau-ramybeje-dabar-buriu-52651/> [žiūrėta 2017–05–23]

¹⁴⁷ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Patys paprasčiausi burtažodžiai*, eil. „Patys paprasčiausi burtažodžiai“, p. 55.

Dialogiškumas neatsiejamas nuo kalbos, taip pat jis reikalauja nuolatinio kito dalyvavimo. Kaip teigė Gadameris, aptardamas žmogaus susidūrimą su kito mirtimi: „Nebegalime tikėtis atsakymo iš to, su kuriuo tik vakar kalbėjomės. Vieno su kitu pasaulyje, kur klausiama ir atsakoma, ir vyksta pokalbis, tai gąsdina, nes nutrūksta bet koks įmanomas pokalbis.“¹⁴⁸ Nors įprastas dialogas nutrūksta, Stankevičiaus kūryboje pokalbis su mirusiuoju pratęsimas kitaip – ir toliau nenustojama kalbėti. Poezijos kalbantysis negali pabėgti nuo kalbos, jo buvimas pasaulyje yra kalbiškas, todėl net ir su mirusiais palaikomas kalbinis santykis. Stankevičiaus poezijoje santykis ir pokalbis tampa sinonimais: esant pokalbyje visad esama santykyje, o esant santykyje visad esama pokalbyje.

Kurti pokalbį su kitu įmanoma ne tik kalbos pagalba. Čia verta sugrįžti prie Buberio pateikto pavyzdžio apie du vyrus, „sėdinčius greta kažin kur pasaulio vienatvėje“¹⁴⁹, kuris padės paaiškinti bekalbį pokalbį. Abu vyrai tyli, nesikalba. Vieną iš jų saisto vaikystės užkeikimas – jis negeba savęs komunikuoti. Bet staiga įvyksta pokytis – sulaužomi jį kaustę septyni geležies apkaustai. „Tačiau ir dabar tas vyras tebesėdi nebylus ir net nekrusteli. <...> Dabar iš jo nebevaržomai srūva komunikacija ir tylėjimas ją neša kaimyno link“¹⁵⁰. Šiame pavyzdyje nusakyta Buberio dialogo filosofijos esmė: nereikia būti kalboje, kad užmegztum pokalbį. Komunikacija gali būti ir nekalbinė, svarbus santykio užmezgimas, kuris galimas per buvimą vienam su kitu. O užmezgus santykį įeinama į bekalbį pokalbį.

Stankevičiaus poezijos kalbantysis prisirišęs prie kalbos, tačiau visgi tai nėra įprastas kalbinis santykis su kitu. Čia reiktų atkreipti dėmesį į tuos, su kuriais kalbantysis yra pokalbio situacijoje. Jau buvo minėta, kad pagrindinis pokalbis vyksta tarp jo ir Dievo arba jo ir mirusiųjų. Subjektui neįmanoma pasiekti tokio tylėjimo, kokį aprašo Buberis, nes nei vienas jo pašnekovas nėra tiesioginio pokalbio, t. y. pokalbio *čia ir dabar* situacijoje. Tylėjimas šiuo atveju reikštų santykio nebuvimą, todėl bet kuriuo atveju reikia kalbėti. Kalbos svarbos ir žodžio galios tema išlieka ir naujausioje poeto knygoje:

<...>

Jaučiu – šią akimirką

Visai arti galių esu –

Visai arti žodžio –

Amžiams mirtį

Nuneigiančio –

– – –

---

¹⁴⁸ GADAMER Hans-Georg, *Istorija. Menas. Kalba*, p. 259.

¹⁴⁹ BUBER Martin, *Dialogo principas II: Dialogas. Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai*, p. 50.

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. 51.

Bet kalba
Kol kas atsisako,
Liepia klausyt tylomis –
<...> ¹⁵¹

Subjektas jaučiasi esantis arti žodžio, kuris nuneigtų mirtį, kuris dar labiau sulietų gyvuosius ir mirusiuosius. Jis ieško tam tikrų (burta)žodžių tam, kad galėtų ir toliau palaikyti ryšį, kurti santykį tarp gyvųjų ir mirusiųjų. Mirties nuneigimas čia nereiškia mirusiųjų prikėlimo ar amžino gyvenimo, tai santykio palaikymas, kuris leidžia likti gyvam net ir fiziškai neegzistuojant. Mirtį galima nugalėti amžinai besitęsiančiu pokalbiu ir užmegzto santykio palaikymu.

3.2.4. Kalbu, vadinasi, esu

Buvimas ir sakymas sutampa: esi tol, kol kalbi arba esi kalbamas. Remiantis Gadameriu, kalba ir mąstymas yra tapatūs – mąstymas yra kalbinis, nėra mąstymo be kalbos, tad esi tol, kol mąstai. Remiantis Buberiu, kalbėjimas nebūtinai kalbinis, galima „susikalbėti“ ir tylą, svarbus santykio palaikymas, tad esi tol, kol esi santykyje. Remiantis šia mintimi galima daryti išvadą, jog nustoji būti tada, kai nebegali kalbėti (mąstyti) ir kurti santykio. Stankevičiaus poezijos kalbantysis užsiima savotišku mirusiųjų prikėlimu: jis palaiko santykį su jais, juos kalbina net ir jiems nesant. Taip per kalbą jie lieka būti net ir nebūdami. Stankevičiaus kuriamo santykio su kitu savitumą įrodo trys aspektai:

1. *Aš* niekad nestovi prieš savąjį *Tu*.
2. *Tu* visad lieka asmeniu, niekad nėra suobjektinamas.
3. Iš *Aš-Tu* pereinama į *Aš-Mes* santykį.

Kaip teigia Buberis: „Jei stoviu prieš žmogų kaip prieš manąjį *Tu*, jei sakau jam pamatinį žodį *Aš-Tu*, tai jis jau nebe daiktas tarp daiktų ir nebe iš daiktų sudarytas daiktas.“¹⁵² Stankevičiaus poezijos subjektas niekad nestovi prieš savąjį *Tu* – jo *Tu* yra arba Dievas, arba mirusieji. Nors santykis su Dievu ir yra betarpiškas, jame niekad nėra akistatos situacijos. Taip pat yra ir su mirusiaisiais. *Čia ir dabar* esatis tampa negalima, tačiau miręs žmogus kalbėtojui netampa objektu, santykis jam mirus niekur nedingsta, tik nebėra toks tiesioginis – jis tampa panašus į santykį su dvasinėmis esybėmis:

¹⁵¹ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Šermuonėlių mantija*, eil. „Kalbos slenkstis“, p. 84.

¹⁵² BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 76.

negaunamas konkretus tiesioginis atsakas, bet pokalbis visad vyksta, visad esama santykiyje. Kaip rašė Stankevičius: „Viskas siejas nematomom sijom, / O po sijom lapoja žolės. <...>“¹⁵³ Santykis yra begalinis, visad esantis ir vykstantis. *Aš*, kalbėdamas su savuoju *Tu*, visad kartu ir yra tas *Tu*, t. y. kadangi jo *Tu* nėra gyvas asmuo arba vienoje ontologinėje plotmėje esanti būtybė, jis perleidžia savąjį *Tu* per save ir taip susilieja su mirusiuoju ar Viešpačiu: „<...> Taip ir nežinau, ar baruosi, ar taikaus su Viešpačiu – / Tik springstu ir springstu išdraskytomis gerklomis, / Tik klausinėju ir teisinuos / Užmiršęs už kurį kalbu.“¹⁵⁴ Visi perleidžiami per save, taip panaikinant atstumą tarp *Aš* ir *Tu* – neužimamas joks nuotolis *Tu* atžvilgiu.

Martinus Buberis teigė, kad kiekvienas *Tu* anksčiau ar vėliau virsta *Tai*, t. y. *Tu* virsmas objektu yra neišvengiamas. Nors Stankevičiaus poezijoje nebelieka tiesioginio santykio su *Tu*, t. y. *Aš* niekad nestovi prieš savąjį *Tu* ir niekad nevyksta pokalbio *čia ir dabar* situacija, *Tu* nevirsta objektu. Tam įtakos turi pirmasis punktas – *Aš* nestovi prieš savąjį *Tu*, o susilieja su juo, tad jei *Tu* virstų objektu, *Aš* taip pat turėtų juo virsti. Taip pat svarbus nuolatinis ir betarpiškas buvimas santykiyje. Buberis, teigdamas, kad kiekvienas *Tu* virsta *Tai*, turi omenyje išėjimą iš santykio, o jei santykis niekad nesibaigia, *Tu* virsmas *Tai* nebėra neišvengiamas. Santykis su Dievu ar mirusiaisiais dar tikresnis, nes jis nesibaigia išėjus iš akistatos situacijos. Amžinas buvimas santykiyje galimas vis labiau nuasmeninant ir nukonkretinant savo tapatybę. Nusiasmeninimo pavyzdys matomas paskutiniame knygos *Kertinis skiemuo* eilėraštyje:

<...>

Pratinuos nesistebėti,
Nei iš šio, nei iš to panūdeš
Atsigert šaknimis iš žemės,
Atsiliept bet kurio Lietuvos kaimo,
Artojo ar upės vardu,
Bet kurio Lietuvos poeto balsu...

Pratinuos kuo rečiau alsuoti laiku –

Nesitapatinti su atvaizdais nuotraukose,
Pavardėmis knygų viršeliuose,
Adresais ant vokų ir

¹⁵³ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*, eil. „Kopėčios“, p. 22.

¹⁵⁴ *Ibid.*, eil. „Tarpinės stotys. Apsėdimai“, p. 88.

Datomis dienoraščiuose...

<...>¹⁵⁵

Atsisakoma konkretumo: vardų, pavardžių, atvaizdų nuotraukose, vietos ir laiko – save aptikti tampa įmanoma bet kur, tačiau galima matyti, kad *aš* buvimas nesiremia priešprieša (esu tas, tai nesu kitas), jis vienu metu yra ir tas, ir kitas. Buvimas kažkuo neišpildo *aš*, kaip teigė Buberis, asmens buvimas galimas tik per santykį, o ne per priešpriešas. Todėl Stankevičiaus poezijos subjektas ir neturi vieno konkretaus pavidalo, nes pasakydamas, kas toks yra, jis atsisakytų buvimo kitu. Kaip jau buvo minėta, toks subjekto išsidalinimas primena reinkarnaciją, tačiau dabar dar geriau galima matyti skirtumą tarp reinkarnacijos ir Stankevičiaus poezijos kalbančiojo išsiskaidymo: jis yra ne dabar vienu, paskui – kitu, o vienu ir kitu tuo pačiu metu. Kalbantysis niekad nesibaigia, jis atsiliepia kitais balsais ir pavidalais, kartkartėmis leisdamas kuriam nors iš jų trumpam pailsėti. Vienas geriausiai kalbančiojo poziciją nusakančių eilėraščių iš knygos *Patys paprasčiausi burtažodžiai*:

<...>

Tau palieku įpusėtą pūgą žodžiais rašytą –

Gražu kuomet sningant pamainos mainos iš ryto...

Gražu, kai gyvybės sidabras nuvarva pirštais –

Gimstant plaštakai, manei, kad lėliukė numiršta?

Iš drobių ir posmų lukštenkis. Ir nerk, po velnių, į šviesą –

Čia *aš*, tavo balsas vidinis – mes devynis gyvenimus dviese...

Tad kelkis – tau metas prabilti, o man jau atvėsti metas.

Tu bylosi šviesiau – *aš* pabaigsiu ties „Confutatis“.¹⁵⁶

Kalbantysis atsitraukia, leisdamas kalbėti kitam, tačiau būsimas kalbančiojo pavidalas neatsiranda iš niekur – jis yra tos pačios tautos dalis, ateisiantis į jau pradėtą kalbėjimą, tikėtina, paskui ir pats paliksiantis jį kitam arba tam pačiam, kuris buvo iki jo („<...> Gal per medžio ar moters vaisių, / Kai pavargsi – *aš* vėl ateisiu <...>“¹⁵⁷). Pradėjus kalbėti naujajam kalbančiajam, senasis tik prityla, bet niekur nedingsta. Buberis, akcentuodamas *Tu* virsmą *Tai*, pateikia lėliukės ir plaštakės pavyzdį: „*Tai* – lėliukė, *Tu* – plaštakė.“¹⁵⁸. Stankevičiaus eilėraštyje matomas visai kitoks virsmas: „Gimstant

¹⁵⁵ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*, p. 123.

¹⁵⁶ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Patys paprasčiausi burtažodžiai*, „Agonija Getsemanės sode“, p. 101.

¹⁵⁷ *Ibid.*, p. 100.

¹⁵⁸ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 88.

plaštakai, manei, kad lėliukė numiršta?“. Atsirandant kitam pavidalui, prieš tai buvęs niekur neišnyksta. Kaip teigė Buberis: „Kai baigiasi santykio vyksmas, pavienis Tu t u r i virsti kokiu nors Tai.“¹⁵⁹ Stankevičiaus kūryboje *Tu* neturi virsti *Tai*, *Tu* objektiškumas nėra jo esmė – *Tu* nėra baigtinis. Net ir su mirusiais palaikomas artimas santykis, vis labiau priartinant juos prie gyvųjų, taip kiek įmanoma neleidžiant *Tu* virsti *Tai*, t. y. objektu.

Aš-Tu santykio palaikymui svarbi atmintis ir mąstymas: atmintis yra ne vien egzistavimo liudijimas, bet ir būties išraiška, o mąstymas yra gyvybinė *Aš* ir *Tu* santykio gija. Tomas Sodeika Buberio *Aš-Tu* ir *Aš-Tai* santykius interpretavo kaip „mane mąsto“ vs. „aš mąstau“, t. y. *Aš-Tu* santykyje svarbu tai, kad *Aš* yra mąstomas, o *Aš-Tai* santykyje *Aš* tik mąsto. Žinoma, pirmajame santykyje ne vien *Aš* yra mąstomas, bet ir *Aš* mąsto – čia svarbus vienas kito mąstymo procesas: vien pačiam *Aš* mąstyti neužtenka, tam, kad būtų, jis turi būti ir mąstomas. Šioje vietoje perinterpretuojama garsioji filosofo Rene Descartes frazė „cogito, ergo sum“ (liet. *mąstau, vadinasi, esu*). Svarbu tampa tai, kad mąstant yra kiti: aš mąstau, vadinasi, kiti yra, kiti mąsto, vadinasi, esu aš. Kiekvienas atsimindamas ir mąstydamas įrodo ne vien savo, bet ir kito buvimą. Kitas reikalingas tam, kad galima būtų būti pačiam. Kaip rašė Stankevičius: „Mane perspėjo: „Neleisk / Laiko vienas – kitaip nieko paskui / Negalėsi įrodyti. <...>“¹⁶⁰ Svarbus ne įvykių, o savęs įrodymas – be kito neįmanoma įrodyti ne tik to, kas vyko, bet ir savo buvimo. Tai liudija ir Stankevičiaus eilėraščio eilutės:

<...>

Kažkam tiesiog reikia manęs,

Kad nebūtų vienas,

Kad prireikus galėtų

Savo buvimą įrodyti.¹⁶¹

Reikalingas buvimo liudytojas – jei niekas nežino, kad esi, nieko negali įrodyti. Vieno asmens egzistencija yra beprasmė – ji ne tik neišpildo *Aš* buvimo esmės, bet ir neturi tąšos, o buvimas prasmingas tik joje. Nesvarbi konkreti tapatybė: reikšmingas tampa ne *kitas* kaip individas, o *kitas* kaip kariauna. Subjekto tąsa per kariauną dar prasmingesnė – atsiranda daugiau galimybių buvimui įrodyti. Kuriama bendra tapatybė leidžia tęstis be laiko ir erdvės rėmų. Svarbi kalbėjimo ir savęs kartotė, ne konkretus *aš* pavidalas:

¹⁵⁹ BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, p. 103.

¹⁶⁰ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadavieta*, eil. „Yra, kas paliudytų“, p. 81.

¹⁶¹ *Ibid.*, p. 83.

<...>

Diktanto tekstas – vis pakartojamas,

Kad nepalikčiau klaidų (ligi šiolei

Dar painiojuos asmenuodamas,

Dalindamas save

Į esamą, buvusį, būsimą)...

<...> ¹⁶²

Atmintis – tai galimybė tęsti(s): ne vien savęs įrodymo būdas (menu, ką veikiu, menu, kad veikiu, menu – veikiu, vadinasi, esu), bet ir kitų buvimo įrodymas (menu, ką ir kad veikė kiti, menu, vadinasi, jie buvo, o tada buvau ir aš). Atmintis konstruojama ne vien iš savų prisiminimų, ji lipdoma iš tautos praeities, kultūrinių ženklų, kūrybos (ne vien savo). Kalbantysis įmetamas į daugelio gyvenimų terpę ir jo gyvenimas kuriamas iš visų kitų. Stankevičius kuria dialogą su praeitimi, taip įrašydamas ją į dabartį ir prikeldamas būti viena svarbiausių būties dabartyje išraiškų. Galimybė tęsti(s) yra ne tik prisimenant, bet ir tęsiant ar kartojant.

Nuo pat trilogijos buvo mezgamas ryšys su kitais: po pirmosios knygos nulaužiamas antspaudas, skiriantis gyvuosius ir mirusiuosius, po antrosios – išmokstama kalbėti(s), rasti tinkamus žodžius, po trečiosios užmezgamas ryšys su vadaviete. Kaip teigė pats poetas, „pirmoje trilogijos knygoje tėra tik skverbimasis į mirties pasaulį, antroje jau bandau ieškoti metodikos, kaip tas galias, kurias tik stebėjau, galėčiau įvaldyti, o trečioje jau mėginsiu parodyti, ką galima su tomis galiomis nuveikti, kur jos nuveda“¹⁶³. Po trilogijos išėjusiame *Kertiniame skiemenyje* parodoma, kad kalbėjimas turi tęstis. Svarbiausios jungtys tarp gyvųjų ir mirusiųjų yra per bendros tapatybės kūrimą, kuris galimas pasitelkus kalbėjimą. Kaip knygos *Kertinis skiemuo* ketvirtajame viršelyje rašė Arnas Ališauskas: „<...> Kas ta stiprioji jungtis? Kultūra. Lietuvių kultūros didžiosios ir didieji, jų tiesos ir ištarmės, jų vardai ir kūriniai, atrasti ir įvardyti kaip esminis prasmės paliudijimas. Kaip šimtmečių senumo apmusijęs ir įskilęs veidrodis, atspindintis šiandieninius mus. Kad ir kaip patetiška skambės – kaip lietuvių dvasios kertinis akmuo. Bet kadangi pradžioje buvo ne akmuo, o žodis, – lieka kertinis žodis, kertinis garsas, kertinis skiemuo...“¹⁶⁴

Stankevičius pastarojoje knygoje pasirenka citatas iš keturių lietuvių rašytojų: Maironio, Martinaičio, Mačernio bei Marčėno – akivaizdžiai matomas skiemens „ma“ pasikartojimas, tačiau

¹⁶² STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*, p. 122.

¹⁶³ „Poetas Rimvydas Stankevičius: poezija man yra žvejojimas iš nebūties“, poetą Rimvydą Stankevičių kalbina rašytojas Mindaugas Nastaravičius, in interneto portalas *15min.lt*, 2011–02–14. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/poetas-rimvydas-stankevicius-plesiantis-is-nebuties-285-137476> [žiūrėta 2017–05–23]

¹⁶⁴ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*, ketvirtasis viršelis, poeto Arno Ališausko anotacija.

visa savo knyga poetas parodo, jog lygiai tiek pat ir jis, ir bet kuris kitas kūrėjas yra kariaunos dalis. Kaip poetas teigė viename interviu: „[M]an visada rūpėjo žaisti, kad aš „esu“ buvęs W.A.Mozartas, kad to paties gaivalo dalis po daugelio metų atgimė kitais talentais, kita saviraiška.“¹⁶⁵ Ir priduria: „Nelyginu savęs su W.A.Mozartu, tai jau būtų didybės manija. Tačiau aš tikiu, kad jaučiu jam atsakomybę.“¹⁶⁶ Jaučiama atsakomybė tęsti kalbėjimą kitais pavidalais, palaikyti dialogą su kitais kūrėjais, kurie yra tos pačios kariaunos dalis. Nėra vieno konkretaus skiemens ar žodžio, kertinis skiemuo yra tai, kas sujungia kalbantįjį su visa jo kariauna – tai nenutrūkstantis kalbėjimas, amžinas buvimas santykyje ir jo palaikymas pokalbiu.

Kertiniame skiemenyje Stankevičius pratęsia septynias Mačernio vizijas ir parašo aštuntąją. Tai tarsi jo vizija, bet, kita vertus, tai yra tarsi visų septynių Mačernio vizijų tąsa. Per jau sukurtas vizijas Stankevičius sukonstruoja dar vieną, kuri yra amžinai vykstančio dialogo su praeitimi ir ateitimi pavyzdys – pratęsiama tai, kas jau kalbėta. Ši vizija užbaigiama žodžiais, kurie yra kertinis visos šios temos akmuo:

<...>

Nenutrūkstantis

Mirusiųjų ir negimusiųjų bendravimas esu.

Amen.¹⁶⁷

Šios paskutinės eilutės galų gale atveda poezijos kalbantįjį į, viena vertus, aiškią poziciją, kuri atsako į klausimą, kas yra *aš*, tačiau, kita vertus, tai patvirtina, kad *aš* kaip aiškus ir vientiso subjekto egzistencija negalima. Neegzistuoja vienas kalbančiojo subjekto pavidalas, nėra konkrečios ir vientisos jo raiškos, jis egzistuoja tik nuolatinio dialogo su praeitimi bei ateitimi principu. Jis nėra tas, kuris bendrauja, jis yra pats bendravimas – ne kalbantysis, bet pats kalbėjimas, kas ir yra esminis buvimo būdas: esama tik tada, kai kalbama(si).

Paskutiniame knygos *Patys paprasčiausi burtažodžiai* eilėraštyje atsakoma, kam buvo reikalingos visos kalbelės – tam, kad tęstųsi kalbėjimas: „<...> Ir man ženklus palik. Pažymėk savo kelią / Burtais, skaičiais, statulom, kalbelėm – <...>“¹⁶⁸. Visi burtažodžiai, skaičiai, kalbelės skirtos tęsti tai, kas jau pradėta, kuo galima sekti ir toliau kalbėti. Svarbiausias virsmas, kuris įvyksta

---

¹⁶⁵ „Poetas Rimvydas Stankevičius: poezija man yra žvejojimas iš nebūties“, poetą Rimvydą Stankevičių kalbina rašytojas Mindaugas Nastaravičius, in interneto portalas *15min.lt*, 2011–02–14. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/poetas-rimvydas-stankevicius-plesiantis-is-nebuties-285-137476> [žiūrėta 2017–05–23]

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*, p. 124.

¹⁶⁸ STANKEVIČIUS Rimvydas, *Patys paprasčiausi burtažodžiai*, eil. „Agonija Getsemanės sode“, p. 100.

Stankevičiaus poezijoje, tai kalbėtojo tapsmas pačiu kalbėjimu. Poetas kalbą laiko svarbiausiu veiksmu savo ir kitų buvimui įrodyti, tačiau ne kalbą kaip ištaras, o kalbą kaip pokalbį. Būtis, galinti būti suprasta, yra kalba, o būtis, galinti būti pratęsta, yra pokalbis. Kalba leidžia palaikyti santykį su kitu, o buvimas pokalbiu suteikia santykiui amžinybės matmenį. Pokalbis ir per jį mezgamas santykis su savuoju *Tu*, kuris yra ne vienas asmuo, o visa kariauna, ir yra pamatinis buvimo būdas Stankevičiaus poezijoje.

IŠVADOS

- Darbo pradžioje buvo iškeltas tikslas išanalizuoti Rimvydo Stankevičiaus kūrybą kalbos ir ja kuriamo pokalbio kontekste. Pirmiausia buvo pristatyti du filosofai, kurių idėjomis remiantis ir buvo interpretuojama poeto kūryba, – tai Hansas-Georgas Gadameris ir Martinas Buberis. Buvo išskleisti pagrindiniai Gadamerio filosofijos principai. Apsvarstytas klausimas, kaip galimas supratimas, kuriam atsakyti Gadameris svarbiausią laikė kalbą. Filosofas išryškino žmogaus priklausomybę nuo kalbos – būtent kalba žmogus mąsto, reflektuoja save ir pasaulį, susikalba su kitu. Žmogui duotas *logos*, kuris reiškia tiek mąstymą, tiek kalbą. Būtent kalba Gadamerio filosofijoje yra pamatinė žmogaus galimybė būti. Svarbiausia kalbos išraiška – pokalbis, nes tik buvimas juo įprasmina žmogaus buvimą apskritai.

- Taip pat buvo išryškinta Martino Buberio dialogo filosofijos esmė, kurioje kalba neužima tokios didelės reikšmės – joje svarbiausias santykio su kitu kūrimas, kuris galimas ir be kalbos. Filosofas akcentuoja dvejopą žmogaus laikyseną pasaulyje, kuri priklauso nuo dviejų žmogaus galimų tarti žodžių porų – *Aš-Tu* ir *Aš-Tai*. Žodžių tarimas reiškia santykio steigimą. *Aš* santykis su *Tu* yra beatodairiškas, reikalaujantis abiejų buvimo *čia ir dabar* situacijoje. Su *Tai* palaikomas subjekto-objekto ryšys. Žmogui svarbūs abu santykiai, tačiau tik *Aš-Tu* pora išpildo jo buvimą, kuriame svarbiausias ne *Aš* kaip *ego*, o *Aš* kaip santykis.

- Išskleista problemiška Stankevičiaus poezijos kalbančiojo figūra – neegzistuoja vientisas *aš* pavidalas, jo buvimas įmanomas tik esant su kitu ir per kitą. Poezijos subjektas yra išsiskaidęs ir egzistuoja daugybe pavidalų. Išsiasmeninimai reikalingi tam, kad būtų galima kalbėti skirtingais balsais, egzistuoti skirtinguose laikuose ir erdvėse, taip kuriant vientisą tapatybę, kuri galima tik nuolat esant santykyje. Santykis palaikomas per pokalbį, kuris ir yra esminė poezijos kalbančiojo buvimo sąlyga.

- Vientisą tapatybę palaikyti leidžia ir subjekto savitas erdvėlaikio patyrimas, kuris galų gale virsta susitapatinimu tiek su erdve, tiek su laiku. Svarbiausias erdvinis pokytis yra tas, kad iš *kur yra* pereinama į *kaip yra*. Svarbiausias laikinis pokytis – tai būtojo tęstinio laiko sąvokos įvedimas, kuri reiškia dabartyje besitęsiantį veiksmą, tęsiantį tai, kas vyko praeityje.

- Pokalbis Stankevičiaus kūryboje yra būtinas ne tik ryšiui su kitais palaikyti, bet yra ir viena svarbiausių buvimo išraiškų. Poezijos kalbantysis nuo pat pirmosios knygos kuria ryšį su kitu. Pirmiausiai tas kitas yra Dievas, vėliau svarbiausiais „pašnekovais“ tampa mirusieji. Stankevičiaus poezijoje vykstantys pokalbiai ir mezgami santykiai yra painūs, tačiau visus juos vienija kalba, be kurios neįmanomas kalbėjimas.

- Stankevičiaus poezijos subjekto santykiai su Dievu ir mirusiais priklauso Buberio įvardintam *Aš-Tu* santykio tipui, tačiau poezijos kalbančiojo kuriamas santykis su kitu netelpa į

filosofo *Aš-Tu* santykio apibrėžimą – Stankevičiaus kūryboje santykis su *Tu* niekad nėra tiesioginis, tačiau tiek su Dievu, tiek su mirusiais ir toliau kalbamasi, visad ieškant tam tinkamų (burta)žodžių.

- Dievas Stankevičiaus kūryboje suvokiamas kaip žmogaus pagrindas, tačiau iki galo jo neužpildantis – tam reikalingas kitas asmuo, kurio poziciją poeto kūryboje užima mirusieji. Vientisos subjekto tapatybės nebuvimas ir savojo *aš* išskaidymas leidžia egzistuoti skirtingais pavidalais skirtingose erdvėse bei laikuose, taip kuriant nevientisai vientisą tapatybę, išliekančią tik nuolatinio dialogo su praeitimi bei ateitimi principu. Poezijos kalbantysis iš kalbančiojo tampa pačiu kalbėjimu, kuris ir yra esminis jo buvimo būdas.

- Apibendrinant galima matyti savitą Stankevičiaus poezijos kalbančiojo santykį su kitu, kuris pirmiausia paremtas kalba. Buvimas santykyje įprasmina *aš* buvimą, o būti jame įmanoma tik per pokalbį. Vientisos subjekto tapatybės nebuvimas leidžia (susi)kalbėti su skirtingais kitų pavidalais, kurie visi kartu yra ir tas pats *aš* pavidalas – visi pratęsia ir kartoja vieni kitus, taip kurdami bendrą kultūrinę, žmogišką, egzistencinę tapatybę, leidžiančią išlikti nepaisant nei laiko, nei erdvės ribų. Visa Stankevičiaus kūryba yra savojo *aš* paieškos, kol galų gale jis randamas kituose ir per kitus, t. y. nuolatiname pokalbyje, leidžiančiame tęsti ir tęstis. Toks begalinio pokalbio, o per jį – bendros tapatybės kūrimas yra svarbiausias žmogaus egzistavimo liudijimas bei esminė buvimo būdo sąlyga Rimvydo Stankevičiaus poezijoje.

SUMMARY

In this thesis Rimvydas Stankevičius poetry is analyzed in an aspect of a conversation as a way of being. To reveal this topic it is chosen philosophical approach to texts – research by Hans-Georg Gadamer on language and conversation and Martin Buber philosophy of dialogue. Gadamer language as a conversation considers as the most important expression of human being. To Buber language is not so much significant – in his philosophy the most important is the aspect of creating a relation with other entity, which is possible without language. In the poetry of Stankevičius terms of conversation and relation mingle: the most important thing becomes to establish and sustain a relation with other person through a conversation, which is based on language. This lets to combine the thoughts of those two different philosophers.

The most significant „interlocutors“ in Stankevičius poetry are God and the dead. Being in a different ontological plane than they are requires particular distinctive conversation which does not completely fit neither in Gadamer’s thought about the dialogue that we are nor Buber’s *I-Thou* relation scheme. Relation creating conversation aspect lets to establish a common fragmented cultural, human and existential identity which is separated from space and time. Language maintains the relation with other person and the dialogue that we are enables the continuity of this relation. Overcoming space-time and continuing the relation by the conversation is the essential way of human being as well as the testimony of yourself and other existence.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Grožinė literatūra

1. STANKEVIČIUS Rimvydas, *Akis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996. – 77 p.
2. STANKEVIČIUS Rimvydas, *Randas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002. – 75 p.
3. STANKEVIČIUS Rimvydas, *Tylos matavimo vienetai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006. – 71 p.
4. STANKEVIČIUS Rimvydas, *Laužiu antspaudą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 95 p.
5. STANKEVIČIUS Rimvydas, *Patys paprasčiausi burtažodžiai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010. – 103 p.
6. STANKEVIČIUS Rimvydas, *Ryšys su vadavieta*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012. – 103 p.
7. STANKEVIČIUS Rimvydas, *Kertinis skiemuo*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015. – 124 p.
8. STANKEVIČIUS Rimvydas, *Šermuonėlių mantija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017. – 103 p.

Teorinė ir kritinė literatūra

1. BUBER Martin, *Dialogo principas I: Aš ir Tu*, iš vokiečių k. vertė Tomas Sodeika. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998. – 200 p.
2. BUBER Martin, *Dialogo principas II: Dialogas. Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai*, iš vokiečių k. vertė Tomas Sodeika. Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001. – 212 p.
3. GADAMER Hans-Georg, *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė ir iš vokiečių k. vertė Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 1999. – 292 p.
4. GADAMER Hans-Georg, *Philosophical Hermeneutics*, translated and edited by David E. Linge. Berkeley: Univ. of California Press, 1977. – 243 p.
5. GADAMER Hans-Georg, *Truth and Method*, translation revised by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall. London: Bloomsbury, 2004, p. 383-493. – 623 p.

6. DAUJOTYTĖ Viktorija, „Laiku ištarti kertinį skiemenį“, in mėnraštis *Metai*, Nr. 12, 2015. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/8001-viktorija-daujotyte-laiku-istarti-kertini-skiemeni-> [žiūrėta 2017–05–23]
7. GRONDIN Jean, *Filosofinės hermeneutikos įvadas*, iš vokiečių k. vertė Nerija Putinaitė. Vilnius: Aidai, 2003. – 243 p.
8. GUTAUSKAS Mintautas, *Dialogo erdvė: fenomenologinis požiūris*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010. – 296 p.
9. GUTAUSKAS Mintautas, str. „Dialogo tema H. G. Gadamerio Hermeneutinėje filosofijoje“ in *Problemos*, T. 65, redaktorių kolegija: vyriausiasis redaktorius Česlovas Kalenda. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 169-183. – 14 p. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/viewFile/6658/4660> [žiūrėta 2017–05–23]
10. HEIDEGGER Martin, „Apie humanizmą“ (iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris), in *Gėrio kontūrai*, sudarė autorių kolektyvas. Vilnius: Minties leidykla, 1989. – 37 p.
11. HEIDEGGER Martin, „Helderlinas ir poezijos esmė (1936 m. paskaita)“ in *Veidai. Jaunujų kūrybos almanachas*. Vilnius: Vaga, 1989.
12. HUSSERL Edmund, *Karteziškosios meditacijos*, iš vokiečių k. vertė Tomas Sodeika. Vilnius: Aidai, 2005. – 194 p.
13. MACEINA Antanas, *Religijos filosofija*, in Raštai 1908–1987, T. 7, sud. A. Rybelis. Vilnius: Mintis, 1994. – 254 p. Prieiga per internetą: <http://maceina.lt/pdf/religijosfilosofija.pdf> [žiūrėta 2017–05–23]
14. MAURICE MERLEAU-PONTY, *Phenomenology of Perception*, translated from the French by Colin Smith, London; New York [N.Y.]: Routledge, 2002, p. 77-429. – 569 p. Prieiga per internetą: <http://alfa-omnia.com/resources/Phenomenology+of+Perception.pdf> [žiūrėta 2017–05–23]
15. SPEIČYTĖ Brigita, „Signalas iš vadavietės Dailė“ in savaitraštis *Literatūra ir menas*, Nr. 3412, 2013–02–01. Prieiga per internetą: <http://literaturairmenas.lt/2013-02-01-nr-3412/520-knygos/794-brigita-speicyte-signalas-is-vadavietes-daile> [žiūrėta 2017–05–23]
16. SVERDIOLAS Arūnas, *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos –I*. Vilnius: Strofa, 2002. – 391 p.
17. ŠEINA Viktorija, „Suplėkęs užantis tarp mirties ir gyvybės (Rimvydas Stankevičius. Laužiu antspaudą, 2008)“ in mėnraštis *Metai*, Nr. 8-9 (rugpjūtis-rugsėjis), 2008. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/2975-%20viktorija-seina-%20suplekes-uzantis-%20tarp-mirties-%20rugsejis> [žiūrėta 2017–05–23]

Papildoma literatūra

1. BIBLIJA, Senasis Testamentas, Naujasis Testamentas, penktas pataisytas leidimas. Vilnius: Tikėjimo žodis, 2007, Senasis Testamentas (ST), Danieliaus pranašystė (Dan), Dan 5, 25-28, p. 1010. – 20 p.
2. GRONDIN Jean, *The Philosophy of Gadamer*, translated by Kathryn Plant. Chesham: Acumen, 2003. – 180 p.
3. HEIDEGGER Martin, *Being and Time*, translated by John Macquarrie and Edward Robinson; foreword by Taylor Carman. New York [N.Y.] [etc.]: HarperPerennial/Modern Thought, 2008, p. 149-383. – 589 p.
4. HEIDEGGER Martin, *On the Way to Language*, translated by Peter D. Hertz. San Francisco: Harper & Row, 1982. Prieiga per internetą: https://www.uploady.com/#!/download/10OLJqC~6P_/Bbez2QIZd2g9m1w [žiūrėta 2017–05–22]
5. HEIDEGGER Martin, *Rinktiniai raštai*, sudarė ir iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Mintis, 1992. – 437 p.
6. JACOPOZZI Alfredo, *Religijos filosofija*, iš italų k. vertė Rita Šerpytė. Vilnius: Aidai, 1997. – 151 p.
7. MICKEVIČIUS Arūnas, „E. Husserlis: fenomenologinė laiko tyrimo specifika ir struktūra“ in *Problemos*, T. 49, redaktorių kolegija: vyriausiasis redaktorius Česlovas Kalenda. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1995, p. 16-27. – 11 p. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/6990/4416> [žiūrėta 2017–05–23]
8. ROESDAHL Else, *The Vikings*, translated by Susan M. Margeson and Kirsten Williams. London: Penguin Books, 1998, p. 67. – 324 p.

Interviu

1. „Poetas Rimvydas Stankevičius: poezija man yra žvejojimas iš nebūties“, poetą Rimvydą Stankevičių kalbina rašytojas Mindaugas Nastaravičius, in interneto portalas *15min.lt*, 2011–02–14. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/poetas-rimvydas-stankevicius-plesiantis-is-nebuties-285-137476> [žiūrėta 2017–05–23]
2. „Pokalbis su poetu Rimvydu Stankevičiumi, I dalis“, poetas Rimvydas Stankevičius atsako į Benedikto Januševičiaus klausimus apie naują eilėraščių rinkinį „Šermuonėlių mantija“ in

- interneto tinklalapis *Tekstai TV*, 2017–05–16. – 26:37 min. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=jVfnz53aQ5k> [žiūrėta 2017–05–23]
3. „Rimvydas Stankevičius: „*Mirtį palikau ramybėje. Dabar buriu*““, poetą Rimvydą Stankevičių kalbina Jurga Petronytė, in dienraštis *Vakarų ekspresas*, 2009–08–21. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/naujienos/kultura/kulturos-naujienos/rimvydas-stankevicius-mirti-palikau-ramybeje-dabar-buriu-52651/> [žiūrėta 2017–05–23]
  4. „Tebūsiu prakeiktas, jei poezija neveda aukštyn“, poetas Rimvydas Stankevičius atsako į poeto Gintaro Bleizgio klausimus in mėnraštis *Metai*, Nr. 4, 2013. Prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LI00/Rimvydo_Stankevi%C4%8Diaus_interviu.LI4511A.pdf [žiūrėta 2017–05–23]